

A francia forradalom és a napoleoni idők magyar katonája.*

Minden hadsereg harcértékének, használhatóságának alapja nemcsak annak ügyes vezetése, a kiképzés, a fegyelem, felszerelés és ellátás, hanem — mint nem látható s éppen ezért meg sem mérhető alkotórész — a csapatban begyökerezett és kifejlődött évszázados vitézi hagyomány és testületi szellem. A katonai szellem befolyása a csapatok harc készségére, minden időben igen nagy volt, és minél több, hagyományokban gazdag ezredből állt egy hadsereg, annál biztosabban számíthatott annak vezére arra, hogy hadserege megállja helyét. A katonai erények fontosságát kitűnő tömörséggel jellemzi Clausewitz a háborúról írt klasszikus munkájában, amikor ezt mondja: „Die kriegerische Tugend eines Heeres erscheint als eine bestimmte moralische Potenz, die man nicht hinwegdenken, — deren Einfluß man also schätzen, — als ein Werkzeug, dessen Kraft man berechnen kann“.

De bármilyen zárt testületet alkot is egy hadsereg, nem zárkozhatik el a kor szellemétől. Nagy szellemi mozgalmak, — akár a nemzetben, a hadseregben belül keletkeznek, akár pedig kívülről, más államok, nemzetek mozgalmainak eredményeként jelentkeznek, — nem maradhatnak hatás nélkül a nemzet fiaiból származó katonaságra. Különösen akkor nem, ha egy mozgalom nem csupán egy-egy állam, vagy nemzet belső életét érinti (nemzeti ellenállás, belső forradalom), hanem általános emberi szabadságeszmékből táplálkozó, hatalmas lendületű és nemzetközi jelentőségű megmozdulás. Európa történetében ilyen volt a XVIII. század utolsó évtizedeiben kezdődő és Napoleon császárságával végződő nagy francia forradalom, amelynek hullámgyűrűi Európa legtávolabbi sarkáig is elértek. A köztársasági szabadságeszmék, és a Bourbon királyi ház bukását előidéző forradalom nyomán keletkezett háborúk Európát két nagy táborra osztották. A forradalom ellen, a legitimitás elvéért sikraszálló európai

* Az 1958 szept. 3-án Zürichben, a VIII. nemzetközi történettudományi kongresszuson tartott németnyelvű előadás, — „Der Einfluss von Tradition und Revolution auf das ungarische Militär der Napoleonischen Zeit“, — részletes kidolgozása.

nagyhatalmak élén, a német-római császári birodalom haladt s a forradalmi, később pedig a napoleoni seregek ellen harcoló szövetséges csapatállomány egyik legtekintélyesebb részét, az Osztrák-Magyar Monarchia hadosztályai alkották. Ennek — az általában, de helytelenül császárinak nevezett — haderőnek, bár számban nem legnagyobb, de harcokésztség, katonai erények és használhatóság szempontjából különösen értékes része volt a Szent-István koronájának területéről származó magyar katonaság. A régi magyar gyalogos és lovas ezredek, — legutóbb Mária Teréziának Nagy Frigyes elleni háborújában összekovácsolt fegyelme, hagyománytisztelete e csapattesteknek nagy erőt, harcértéket adott.

Ha a hagyomány és a forradalom hatását akarjuk a napoleoni korszak hadseregeiben felkutatni, erre I. Ferenc osztrák császár és magyar király *magyar* katonaságának magatartása különösen alkalmas és érdekes.

A napoleoni korról készült osztrák és külföldi hadtörténeti munkák a magyar származású vezérek és csapattestek működéséről külön alig emlékeznek meg. A magyar ezredek, mint a nagy császári hadsereg hadosztályaira felosztott csapattestek jelentek meg akkor Európa hadszínterein és ezért érthető, hogy haditetteik és dicsőségük emléke beleolvadt abba a nagy képbe, amelyet a Monarchia államai közös küzdelmeinek történet- és hadtörténetírói erről a korszakról festettek. Ez nem szemrehányás akar lenni, amely az elmúlt (világháború előtti) kor történetíróinak szól. Amikor a korszerű történetírás módszereivel dolgozó mai magyar hadtörténetkutatók és írók azt a célt tűzték maguk elé, hogy felkutassák a magyar csapattestek eddig mellőzött vagy félreismert szereplésének valódi adatait, ezzel az egyetemes hadtörténet egy-egy fejezetének hiányát igyekeznek pótolni. Munkánknak nem az a célja, hogy a monarchikus hadsereg osztrák részeinek dicsőséges szereplését háttérbe toljuk, hiszen a négy évszázados közös múlt és közös ellenségek elleni közös harcban, az osztrák és magyar katonák mindig egyforma vitézséggel és uralkodójához való hűséggel küzdött. Ha a napoleoni idők osztrák-magyar hadseregének együtteséből csak a magyar katonaság szerves részét emeljük ki és ennek magatartását vizsgáljuk a hagyomány és forradalom kölcsönhatásának szemszögéből, akkor voltaképp csak azt tesszük, amit egy gondos építőmester cselekszik, ha egy évszázados épület szerkezetét átvizsgálja és annak néhány, nem egészen szilárd alkatrészét, erősebb, jól megalapozott épületrészekkel cseréli ki.

Hogy a hagyomány és forradalmi mozgalom kölcsönös hatását az adott esetben jobban megérthessük, ismerkedjünk

meg röviden a hagyománynak és a forradalmi eszméknek lényegével, illetve azok katonai vonatkozásaival.

A hagyomány gyökere mindig egy-egy ezreden belül található. Az ezred köteléke az a szoros keret, amelyben a csapattest hagyománytisztelete fejlődik, virágzik és rányomja bélyegét arra az ezredre, sok évszázadon keresztül. A hagyománytisztelet eredete pedig a csapat kiválóságából, harcban tanúsított vitézségéből táplálkozik. Egy-egy ezred mindjárt megalapítása után kerülhetett abba a helyzetbe, hogy derék haditettet hajtson végre s ezzel megalapozza hírnevét. Más ezredek már hosszabb idő óta fennállottak, amíg alkalmuk volt vitézségüket bebizonvítani. De ha egyikét haditeljesítmény révén az illető ezred neve dícséretesen vált ismeretessé, akkor a későbbi hadjáratok alatt végrehajtott szép haditettei kifelé növelték hírnevét, befelé pedig erősítették a hagyománytiszteletnek, kezdetben gyenge palántáját. Minden újabb háború azután tovább fejlesztette az ezred szellemi életének ezt a hajtását, amíg végül terebélyes fává fejlődhetett. Az ezred tagjai büszkék voltak minden időben ezredüknek erre a nemesi családfájára, amelynek gyökere talán a török háborúkig vagy az Európa középkori harcterein vívott nagy csatáig nyúlt vissza.

Szüükségtelen lenne itt Európa államainak hadtörténetéből példákat felsorolni, hiszen mindnyájan tudjuk, hogy milyen nagy vonzóerőt gyakorolt egy-egy ezred tagjaira és milyen hatalmas összekötő kapcsolatot alkotott közöttük az a büszke tudat, hogy régi, híres ezred tagjai lehetnek. Akik a világháborúban ilyen, régi hagyománnyal büszkélkedő ezredek kötelékeiben harcolhattak, tapasztalhatták azt, hogy a hagyománytisztelet nem üres szólam. Fáradságos menetelések alatt, nagyobb harcok előtt az ezred régi dicsőségére, esetleg hasonló körülmények között végrehajtott haditettére való hivatkozás és az elődökhöz hasonló vitézségre való ösztönzés, sohasem volt eredménytelen.

A hagyománynak nevelő és fegyelmező értékét minden hadvezetőség ismerte. Az ezredeknek adományozott kiváltságok, más ezredektől megkülönböztető külsőségek, nemcsak hívalkodásra alkalmas cifraságok voltak, hanem mély, értékes erkölcsi erőt tartalmazó és hagyományfejlesztő tényezők. Az osztrák-magyar hadsereg egyik dragonyos ezredének bajusz- és szakállviselési tilalma, ma talán különös és elavult intézkedésnek tetszenék. De akik ismerik ennek az ezrednek. — a Windisch-Graetz dragonyos ezrednek, — történetét, tudják azt, hogy ez, a kolini csatában csupa ujoncokból álló ezred vitéz harcának emléke, amelyre az ezred minden későbbi tagja büszke volt. A magyar gyalogezredeknek az a kiváltsága, hogy díszkabátjuk újjain ezüst,

illetve arany hímzést, — úgynevezett medvetalpat, — viseltek, nemcsak az egyenruha díszítésére szolgált, hanem a magyar ezredek régi hagyományos vitézségére emlékeztető jel volt. S ha végignézzük Európa összes hadseregein, akkor azt látjuk, hogy a magyar huszárnak, mint könnyű lovaságnak nemcsak harcmodorát, elnevezését vette át jóformán valamennyi nyugateurópai nemzet, hanem hagyományos magyar zsinóros egyenruháját is. Sőt ahhoz szívósan ragaszkodik még ma is, amikor pedig az egyenruha már nem a katonát külsőleg is kitűntető díszes köntös, hanem a korszerű harcászati követelményeivel számoló és a térszínhez simuló sportszerű ruhadarab lett.

A hagyomány egy-egy ezredben az volt minden időben és ma is az, ami egy-egy család életében az ősök tisztelete, a család hagyományait őrző és ápoló közösségi és összetartási érzés. De az ezredek hagyománytisztelete — bizonyos vonatkozásokban — a családi hagyománynál is erősebb, mert több forrásból táplálkozik. Egyik forrása az ezredek hagyományos vitézsége, egy szűkebb család — az ezred — volt tagjainak példát mutató magatartása. De még erősebben megnyilatkozik az, ha a hagyomány forrása nem csupán a katonai környezetből, az ezreden belül kezdődik és fejlődik tovább, hanem annak legtávolabbi gyökérszállai egy nemzet, vagy nép legősibb korszakáig is visszanyúlhatnak. Legjobb példa erre a Monarchia magyar katonasága, amely a törököknek Európába való előnyomulására annyira nevezetes és szomorú mohácsi csata (1526) óta — néhány nemzeti felkelést és szabadságharcot leszámítva — csak mint a Habsburg-ház nagy seregének szerves, de nem önálló része szerepelt az európai hadtörténet színpadán. De hogy a magyar eredetű gyalogos és lovas csapattestek, német vezetés és vezényszó alatt, Mária Terézia háborúiban, a napoleoni háborúkban és a XVIII. század többi háborúiban is mindenkor vitézül harcoltak, azt nemcsak az ezredeknek az 1618 óta fennálló állandó birodalmi, később császári királyi, végül császári és királyi hadseregben való kiváló magatartásának számlájára kell írunk. Lényeges része volt abban a magyar katonák régebbi szereplésének is. Annak a magyar vitézségnek, amellyel a honfoglalók utódai a népvándorlás idejében fél Európát bekalandozták, azután pedig az Árpád-házi királyok, az Anjou-házból származó Nagy Lajos király, később pedig Corvin Mátyás, szóval a nemzeti királyok seregeiben világszerte ismertté tették a magyar katona hírnevét.

Az ezeréves magyar történet folyamán a magyar katonaság többször került abba a helyzetbe, hogy állást foglaljon nagy szellemi megmozdulások, forradalmak mellett,

vagy ellenük. Legtöbbször Magyarország belpolitikai helyzetéből következett az, hogy a magyar katona lelki válságba került. Döntenie kellett arról, hogy hű maradjon-e uralkodójának tett esküjéhez, vagy pedig az uralkodótól és környezetétől megsértett vagy felfüggesztett magyar alkotmányos szabadság érdekében ragadjon-e fegyvert? A nemzeti mozgalmak, az erdélyi fejedelmek, II. Rákóczi Ferenc felkelései és az 1848/49-es szabadságharc indító okai, mint szellemi megmozdulások, magukkal ragadták a magyar katonaság nagy részét. Ezekben a megmozdulásokban a nemzeti ellenállás, — nevezzük ezeket akár nemzeti felkelésnek, akár, — általános kifejezésekkel élve, forradalmaknak, — kétségtelenül olyan nagy hatást tudott gyakorolni a magyar katonára, hogy hagyományos hűsége háttérbe szorult, illetőleg hagyományos vitézsége az új — de ezt hangsúlyozom, mindig csak a nemzeti felszabadítás célját tekintő — mozgalom okozta háborúiban érvényesült és élt tovább.

Másképpen alakulnak azonban a viszonyok, amikor kívülről jövő, azaz más európai államokban keletkezett mozgalmak igyekeztek a magyar katona lelkét megkönyékezni és a faji, nemzeti gondolat felett lebegő, általános emberi szabadságeszmék szolgálatába állítani. Ha a magyar katona történeti multját kutatjuk, akkor a nagy kiterjedésű vallási mozgalmakon kívül, csupán egy korszakot ismerünk, amelyben ez a kérdés komolyan felmerült, a nagy francia forradalom korszakát. Kétségkívül ennek a korszaknak lelki megmozdulása okozta a legtöbb gondot a hadsereg vezetésének, nemcsak Magyarországon, hanem Európa minden államában. A vallási mozgalmakban, azaz a keresztes háborúkban, a reformáció és ellenreformáció háborúiban, a törökök kiűzésére megindult nagy keresztény vállalkozásban, a kívülről jövő eszmei mozgalom olyan általános hatású volt, és abban Európa minden állama, — így tehát Magyarország is — annyira és olyan teljes mértékben résztvett, hogy e szellemi mozgalmak hatását nem állíthatjuk szembe a katonai hagyományokhoz való ragaszkodás gondolatával. Ezek a vallási színezetű mozgalmak egyetemleges természetükön kívül, e korok katonaságának lelkiségében is erős visszhangra találtak. E mellett sem uralkodójuk érdekeit, sem a kor államszerkezetét nem sértették. Az azok nyomán keletkezett háborúiban tehát a hagyománytisztelet és e szellemi mozgalmak hatása nem került szembe egymással.

Mást tapasztalunk azonban, ha a francia forradalom lényegét és hatásait vizsgáljuk. Ebben a korszakban már nem arról volt szó, hogy az államok és hadseregek, úgyszólván a történet természetes fejlődésének folyományaként, (mint pl. az előbb említett vallásháborúban) vegyék át a

külföldön keletkezett szellemi mozgalmak eredményeit, hanem arról, hogy egy állam hadserege miképpen viselkedjék egy olyan mozgalommal szemben, amely az állam szerkezetével, és a hadsereg szervezési és vezetési alapelveivel, lényegében ellenkező gondolatokat valósított meg. Minden külföldről jövő forradalom veszélyes lehet egy állam életére, de különösen veszélyes akkor, ha e mozgalmak nyomán keletkező háborúkban, az államvezetésnek állandóan attól kell félnie, hogy ezek az eszmék a hadsereg fegyelmét bomlasztják, kereteit lazítják, éppen akkor, amikor a forradalmi gondolatokat megindító állam serege ellen visel háborút.

A francia forradalom eszméi elől egy európai állam sem zárkózhatott el. A szabadság, egyenlőség, testvériség gondolatának igen nagy varázsa volt mindenütt, ahol a népek abszolutisztikus kormányforma keretei között éltek. Kétségtelen azonban, hogy olyan államokban, mint éppen Magyarországon is — ahol a forradalmi eszmék továbbterjedését sem gazdasági, sem katonai szükségesség nem készítette elő vagy könnyítette meg — ezek az eszmék mindvégig csak a műveltebb társadalmi osztályok körében terjedő elméleti áramlatok maradtak, a nélkül, hogy felborították volna az állam rendjét és megbontották volna a hadsereg egységét. És ha mégis beférkőztek a nép és a katonaság soraiba, rendszerint a fokozottabb hazafias érzés megnyilvánulása utáni vágy színében jelentkeztek. Ilyen államokban, mint pl. Ausztriában és Magyarországon is, azután a hazafiasság megerősödése maga után vonta a katonai erények érvényesülését is, tehát nem állt ellentétben a hagyománytisztelet elvével.

Vessünk néhány rövid pillantást a magyar katonaság akkori helyzetére a Habsburg-birodalom hadseregében.

A magyar királyság a Monarchia államkötelékébe tartozott. Mivel pedig a Habsburg-házbeli uralkodók nyugat felé irányuló udvari politikájának nem kedvezett volna az, ha Magyarország önálló nemzeti életet él, nem törődtek a sok százéves magyar alkotmányos jogokkal és az országot az osztrák örökös tartományokhoz hasonló módon kormányozták. Így tehát a magyar katona a Monarchia nagy hadseregében csak nemzeti kisebbség volt. Másrészt azonban el kell ismernünk azt, hogy már akkor is elavult rendi alkotmányunk volt sok tekintetben az oka annak, hogy az önálló magyar hadsereg nem fejlődhetett ki, mert a rendek nem akartak kiváltságaikról lemondani és nem engedték, hogy jobbágyaikat a királyi hadsereg számára toborozzák. Szívósan ragaszkodtak azonban a törvényekben biztosított nemesi felkelési jogukhoz, bár egy — felkelőkből álló —

seregcsoport értéktelensége már régóta bebizonyosodott. Az ilyen sereg, az Európaszerte akkor már mindenütt szoros keretek között megalakult, képzett és jól vezetett hívatásos hadsereggel szemben, hasznavehetetlenné vált. Mindez azonban nem jelenti azt, mintha a magyar fegyverforgató lakosság kivonta volna magát a közös uralkodóház dinasztikus politikájának érdekében vívott háborúból, csupán azt, hogy mind Mária Teréziának, mind utódainak háborúiban nem jutott annyira szóhoz, mint azt katonai rátermettségénél fogva megérdemelte volna. Ez az oka annak, hogy Mária Terézia háborúiban a reguláris hadseregben és azóta is, az arányszám a magyar és az örökös tartományokból származó katonaság között mindig kedvezőtlen volt és hogy a reguláris katonaság mellett, a magyar királyok — Mária Terézia és a napoleoni háborúk idejében I. Ferenc is — kénytelenek voltak időnként az insurrekciót is talpra állítani.

II. József édesanyjától jól felszerelt, fegyelmezett hadsereget örökölt. Hadvezére és bizalmas tanácsadója — Lacy gróf tábornagy — volt annak a véderőrendszernek és hadseregszervezési módnak megalapítója, amely szerint a francia forradalom és Napoleon háborúiban szereplő birodalmi hadsereg megalakult. A Monarchia örökös tartományai számára az 1781-ben kiadott Wehrgesetz szabályozta a hadsereg kiegészítését, toborzó kerületek szerint végrehajtott összeírás — Conscriptio — alapján. Ez a véderőrendszer mereven ragaszkodott az életfogytig tartó szolgálati kötelezettséghez, ami az osztrák örökösödési háború után következő évek hadjárataiban, a hadsereg elöregedéséhez és létszámának erős csökkenéséhez vezetett. Az elavult véderőrendszerbe Károly főherceg öntött új lelket, amikor már 1801 óta a kapituláció útján, meghatározott időre toborzott katonaságból kívánta hadseregét felállítani.

Károly főherceg véderőreformját a Habsburg-ház örökös tartományaiban könnyű volt végrehajtani. Magyarországon azonban számolni kellett a királyság alkotmányával, amely szerint a katonamegajánlás joga az országgyűlést illette. A francia forradalom kitörésekor Magyarországon mindössze 11 toborzó kerület volt s a katonaszedés önkéntes, vagy többé-kevésbé erőszakos toborzás útján történt. A török hódoltság alatt kipusztult magyarországi lakosság lélekszámának megfelelően, a toborzott legénység száma sem volt nagy. Ez a magyarázata annak, hogy a francia háborúk alatt harcoló 65 sorgevalogezredből mindössze 15, 20 gránátos zászlóaljból 5, 21 könnyű gyalogzászlóaljból 6, 47 lovas-ezredből csak 13 ezred származott a szorosabban vett Magyarországból, azonfelül 17 határőrgyalogezred és 1 csajkás zászlóalj a magyar Szent Korona fennhatósága alá tartozott

horvát és délvidéki határőrvidékről. Mindezek az ezredek a reguláris hadsereg kötelékében szálltak hadba. Az insurrektió a napoleoni háborúk alatt különböző években és időtartamra felállítva, 48 gyalogos zászlóaljat és 240 lovaszázadot szolgált fegyverbe. Ezekon kívül pedig körülbelül 30 kisebb-nagyobb insurgens szabadcsapat is alakult a magyar királyság területén. A napoleoni háborúkban az egész Habsburg-birodalom a háború 23 éve alatt kereken véve 1.000.000 katonát állított ki a hadrakelt sereg számára, ennek kb. $\frac{1}{4}$ részét — 250—270.000 harcost — adta Magyarország.

Habár a véderendszer Magyarországon részben más volt, mint az örökös tartományokban, kiképzés, alkalmazás, felfegyverzés és harcias szellem tekintetében nem találunk különbséget a magyar és osztrák ezredek közt. Öltözetükben is csak annyit, hogy a magyar gyalogezredek az osztrák fehér kabáthoz szűk magyarszabású zsinórozott nadrágot és csizmát viseltek. A huszárság azonban mint — par excellence. — magyar fegyvernem — mindvégig már akkor Európaszerte ismert és használt zsinóros huszáruháját viselte. Mind a gyalog, mind a huszárezredekben kivétel nélkül nagy volt az összetartás, a fegyelem és a testületi szellem. A folytonos — jóban-rosszban való együttélés, közös harctéri múlt, lelkileg is összekovácsolta az ezredek tisztikarát. Az ezredparancsnok nemcsak katonai feljebbvalója volt tisztjeinek, hanem atyai vezetője is, aki szigorúan ellenőrizte azok magánéletét is. A tisztikar szelleme irányította mindenkor a legénység, tehát az ezred szellemét, az ezred pedig a hadsereget. Helyesen mondja Nagy Frigyes: „Der Geist einer Armée liegt in denen Officiers!“ Ha pedig arra gondolunk, hogy a legtöbb ezred akkor már dicsőséges hősi multra tekinthetett vissza, megérthetjük, hogy a bajtársi szellem, a hagyomány tiszteletétől erősítve, milyen szilárd egységgé foglalta össze egy-egy ezred valamennyi tagját. Olyan egység volt ez, amely a hadsereg keretén belül ezredenként szinte önálló lelki életet élt, de amelynek megnyilatkozása az egész hadsereg harcértékét lényegesen növelte. Igen bölcsen írja Clausewitz: „Man würde sehr Unrecht haben, den Innungsgeist (Esprit du Corps) mit Gering-schätzung anzusehen, der mehr oder weniger, in einem Heere vorhanden sein kann und muß. Dieser Innungsgeist gibt in dem, was wir kriegerische Tugend des Heeres nennen, gewissermassen das Bindemittel ab, unter den natürlichen Kräften die darin wirksam sind.“ Ez a testületi szellem, a hagyományokból táplálkozó együttérzés és sorsközösség volt a magyarazata annak, hogy a forradalmi eszmék Ferenc császár és király magyar katonaságában nem verhetek gyökeret.

A magyar nemzetiségű tisztikar a szigorú katonai törvények és hagyományok között való nevelkedése és élete folytán sohasem lehetett forradalmár. Mélyen dinasztikus érzése és a politikától távolálló gondolkodása a szociális problémák színvonala felé emelte. E korszak osztrák és magyar tisztjeinek átlagos műveltsége, irodalmi érdeklődése semmivel sem volt kevesebb, mint külföldi bajtársaié. De minden olvasott vagy hallott dolgot a katona határozott, egyoldalú szemléletével fogadott el vagy utasított vissza.

A Magyarországon hosszabb-rövidebb időre hadbaszólított insurrekcionális ezredek soraiban ilyen összetartásról és testületi szellemről természetesen nem beszélhetünk. Az azonban nem vitás, hogy a hazafias lelkesedés, az egyéni vitézség ebben a testületben is érvényre jutott és a magyar katona harci erényeit, a regulárisokénál sokkal mostohább viszonyok között is megmutatta. Hogy az insurrekció a napoleoni háborúk alatt általában és az 1809-i győri csatában különösen kudarcot vallott, annak oka az elavult rendszer alapján hadbaszólított és tanulatlanul, jórészt tapasztalatlan alvezérektől vezetett ezredek értéktelenségén kívül, hiányos felszerelésük is volt. A nemesi insurrekció egybehívására csak végső szükségben került a sor, akkor, amikor a fegyver- és ruharaktárak készletét a reguláris hadsereg már elhasználta és így az insurrekció számára nem maradt semmi.

A hadsereg egységes vezetésének szempontjából a bécsi udvar és a Hofkriegsrat az abszolutisztikus kormányforma szellemének is megfelelően, görcsösen ragaszkodott ahhoz, hogy a magyar ezredek is német vezényszóval vezessék és hogy szellemükben semmikben sem különbözzék a hadsereg többi, más nemzetiségű ezredének szellemétől. Ez külsőleg sikerült. A magyar ezredek ugyan bele tudtak illeszkedni a hadsereg nagy közös egységébe, de belső életükben már a francia forradalmat megelőző évtizedekben is állandóan élt az a kívánság, hogy magyar nemzeti voltukat megfelelően kifejezésre juttassák. A magyar ezredek e belső, csendes, de határozottan nemzeti irányú mozgalmának egyik következménye volt az is, hogy II. Józsefnek, a hadsereget egységesítő terveivel kapcsolatban, sok, nem magyar parancsnok került a magyar ezredek élére.

A francia forradalom kitörésekor, főleg 1789 óta, a nemzetközi helyzet nagy átalakulása és az akkori Magyarország belpolitikai helyzete tette lehetővé, hogy egy-két magyar ezredben lappangó ilyen mozgalom, nyíltan is kifejezésre jusson. Az uralkodóház tekintélye II. József alatt Magyarországon látszólag meggyengült. A nemzet az országgyűlést tartotta legnagyobb és a magyar alkotmány szempontjából fontosabb tényezőnek. Ezért a magyar ezredek II. József

németesítő törekvései ellen az országgyűlésnél próbáltak orvoslást keresni. Az 1790-ben Pozsonyban egybehívott országgyűlésen két ilyen természetű folyamodvány keltett feltűnést. Június 18-án mutatták be az országgyűlésnek a Szerbiában, Brahova mellett táborozó 6 magyar ezrednek egy, a „nemes hazához“ címzett hosszú feliratát. A folyamodvány, melyet a Károlyi-, Pálffy-, Splényi-, Gyulay-, Erdődy- és Toscana- „lovass regimentekbéli főtisztek“ nevében terjesztettek fel, az akkor szőnyegen forgó katonapolitikai kérdések összességével foglalkozik és azt kívánja, hogy a hadirend az ország többi rendeihez hasonló „külön státus“ legyen. Az idegen tiszteket távolítsák el az ezredekől, a magyar seregnek külön haditanácsa és magyar fővezére legyen, aki egyedül a hazától függjön. A németes szabású ruhadarabokat cseréljék ki régi magyar egyenruhákkal, a szolgálat hivatalos nyelve minden vonatkozásban csak magyar legyen és a katona, szolgálataiért megfelelő jutalomban részesüljön. Mivel az ügy az országgyűlés elé került, az Udvari Haditanács is tudomást szerzett róla, és vizsgálatot indított. A vizsgálat eredménytelen maradt. A felirat szerzőségét sem az említett ezredek parancsnokai, sem tisztikara nem vállalták. E feliratot minden valószínűség szerint az országgyűlésre megjelent politikusok közül olyan valaki szerkeszthette, aki eléggé jól ismerte a magyar katonaság akkori hangulatát. Így azután a felirattal többet sem a katonai, sem a politikai hatóságok nem foglalkoztak.

De ezután a bátortalanul felrepült első fecske után, még ugyanabban a hónapban, 1790 június 30-án, egy újabb, hasonló tárgyú irat került az országgyűlés elé. Ezt az országgyűlés védelmére és díszőrségül kirendelt Graeven-huszár-ezred magyar fő- és altisztjei szerkesztették. A folyamodványt a nemzetiszínű kokárdát viselő gróf Festetics György alezredes és 4 főtiszt írta alá, közöttük Laczkovics János kapitány, szélsőséges eszméknek hódoló ember, aki később mint a Martinovics-összeesküvés híve, a vérpádon fejezte be zavaros életét. Festeticsék nyílt fellépése már komoly cselekedet volt, mert kérvényükből hiányoztak a személyes előnyöket és egyéb érdekeket szolgáló követelmények. Csakis a nemzeti célok, a nemzeti nyelv és a magyar szempontok érvényesüléséért határozták magukat erre, a katonáknál szokatlan lépésre. Az országgyűlésen keresztül akarták megértetni az uralkodóval, hogy vannak a legfelsőbb hadvezetőségnek olyan intézkedései, amelyek magyar nemzeti szempontból sérelmesek. Ezt a folyamodványt már nem lehetett irattárba tenni. Tige gróf táborszernagy, az Udvari Haditanács elnöke, azt javasolta II. Lipót királynak, hogy a magyarok ellenzéki hangulata miatt nem tanácsos az ügy

elintézését továbbra is az országgyűlés kezében hagyni, vagy pedig a magyar ezredekkel közvetlenül elintézni, mert ez a királyi tekintély és a hadsereg fegyelmének rovására menne. Bízják az ügyet inkább az ezredek felett parancsoló tábornokokra, azok gyakoroljanak nyomást ezredekre, erőszakoljanak ki tőlük ünnepeles nyilatkozatot, hogy a hadsereg közösségéből való kiválás gondolata távol áll tőlük és hogy a fennálló szabályokhoz és esküjükhöz továbbra is hívek akarnak maradni. II. Lipót azonban úgylátszik jobban ismerte a magyar ezredek hangulatát és a magyar tisztek becsületességét, mint gyanakvó és mindenben forradalmat sejtő tanácsosai. Az ügyet tapintatosan úgy intézte el, hogy a Graeven-ezred folyamodványát egyszerű fegyelmi esetnek minősítette és aláíróit haditörvényszéki vizsgálat útján fegyelmi fenntételekkel sújtotta. A rendeknek pedig megüzente, hogy legfőbb hadúri jogaiba beleszólni nem enged; a hadsereg belső ügyei nem tartoznak az országgyűlés vagy a rendek hatáskörébe.

A két említett folyamodvány kétségkívül a francia forradalom hatásának első megnyilatkozása a magyar katonaság körében, de egyúttal már előjele annak is, hogy Magyarország különleges belpolitikai és katonai helyzetében, minden szabadszellemtől, és a fennálló rend és államforma ellen esetleg jelentkező mozgalom, legfőbb és talán egyetlen célja, a magyar gondolatnak és a jogos nemzeti igények teljesítésének követelése lesz, a királyság államformájának érintése nélkül. Ez a gondolatkör annyira uralkodott minden rendű és rangú magyar lelkében és annyira megtöltötte azt, hogy abban, a francia forradalmat jellemző általános emberi, világboldogító eszmék számára nem volt hely.

Még jobban megérthetjük ezt a gondolatmenetet, ha röviden megismerkedünk azzal a hatással, amit a francia forradalom általában véve a magyar nemzet belpolitikai, társadalmi és irodalmi életére gyakorolt.

Az 1790-es évek elején, a II. József halálával félbe maradt központosító törekvéseket utódja, II. Lipót király nem folytatta. Mire azonban megkezdte és befejezte volna tárgyalásait az 1790-ben összeülő országgyűléssel, hogy Magyarország kormányzását ismét alkotmányos mederbe terelje, már itthon is általánosan ismerték a francia forradalmat előkészítő francia irodalmi termékeket és a váratlanul nagy hullámokat verő forradalom véres eseményeit. Már ismerték Mirabeau és Desmoulin's izgató beszédeit. Már tudták, hogy a nép lerombolta az abszolút királyi hatalmat jelképező Bastillet, tudták, hogy a nemzetgyűlés rendi különbség nélkül, már a nép minden rétegéből megalakult. Mindezeket a híreket a magyar közönség felvilágosodottabb rétegei ér-

deklórással fogadták. Az elmúlt évszázadok merev barokk életszemléletének és társadalmi berendezésének zárkózott formái bomladozni kezdtek és az abszolutizmus ellenhatásaképpen nyugat felől jövő szabadabb szellemi áramlatok nálunk is jelentkeztek. De a francia forradalom, amely ott az egész népet gyökeréig átjáró és alúlról felfelé törő mozgalom volt, Magyarországon nem jutott el a nép széles rétegeihez. Nálunk a forradalom nem volt gazdasági szükségesség és nem irányulhatott az államforma, az örökös királyság rendszerére ellen, mert a nemzet, — ha az elmúlt századokban lázongott is a koronás király vagy tanácsadóinak nemzetellenes intézkedései ellen — mindig hajlandó volt megbékélni, ha ősi alkotmányát és ősi jogait biztosítva látta. Így tehát a francia forradalom eszméinek — mint ideális, az általános emberi jogot és méltóságot érvényesítő eszmekörnek — csak a műveltebb társadalmi osztályok, írók, tollforgató politikusok körében volt nagyobb hatása. Ezek önzetlen meggyőződésből vették át és hirdették a francia szabadságeszmét s ebben különböztek azoktól a forradalmároktól, akik — mint Martinovics apát — önző érdekekből szerveztek titkos összeesküvéseket, amelyekkel azonban szintén nem tudták megmozgatni az ország lakosságának egyetemességét. A forradalmi gondolat szellemi téren megnyilatkozó rövid magyarországi pályája alatt igen sok érdekes és a haladás szempontjából értékes irodalmi termék és politikai röpirat látott nálunk is napvilágot, anélkül azonban, hogy a magyar életet és a nemzet továbbfejlődését befolyásolta volna.

A magyar jakobinusoknak nevezett Martinovics-társaság egyideig izgalomban tartotta a kedélyeket. Talán ez volt az egyedüli mozgalom, amely valóban forradalmi színezettel bírt, de ennek sem volt gyökere a nép talajában. Amikor a bécsi titkos rendőrség egy hasonló mozgalmat ott felfedezett, a magyar jakobinusok fejét, Martinovicsot is elfogták, és őt négy fővádolt társával együtt 1795-ben Budán kivégezték, ez a mozgalom is elaludt. Martinovicsról kiderült, hogy mint fizetett „agent provocateur“, ártatlan, jóhiszemű embereket is belekevert az összeesküvésbe. Amikor kiderült az is, hogy ennek az összeesküvésnek a francia forradalommal való kapcsolata hazugság, és az nem a valóságon, hanem csak Martinovics nagyhangú kijelentésein alapszik, a francia forradalom nemzetfelszabadító eszméi Magyarországon hitelüket veszítették.

Hogy a francia forradalom államátalakító gondolatai Magyarországon talajt nem találtak, annak magyarázatát abban is kereshetjük, hogy a másfélszázados török hódoltság siralmas korszaka a nemzeti fejlődést több évszázaddal

visszavette. A kipusztított országot teljesen központilag kormányozni nem lehetett, megmaradt a rendi, vármegyei igazgatás, amely területekre tagoltan működve, legfőképpen a rendi érdekek szolgálatában állott, tehát minden ezzel ellenkező újítást ösztönösen ellenzett. Nemzeti hadsereg helyett, idegen, sokszor magyarelles, de legfeljebb közönbösen viselkedő ezredek táboroztak Magyarországon földjén. Ezeket a bécsi udvar bármely percben felhasználhatta esetleges forradalmi megmozdulások letörésére. E korszakban ezért nem igen találkozunk olyan íróval és költővel, aki egyúttal politikai újító is lett volna, de annál több olyan lelkes és nagyműveltségű emberrel, aki a nyugatról jövő szabadságeszmék nemzeti színeit felismerve, szívvel-lélekkel, teljes erővel fáradozott a magyar patriotizmus megerősítésén. Különösen pedig annak leghathatósabb eszközeinek, a magyar nyelvnek kifejlesztésén, pallérozásán. Tudós, irodalmi társaságok, nyelvművelő, nyelvújító mozgalmak keletkeztek, amelyeknek közelebbi célja a nyugati irodalmi termékeknek, a francia és német klasszikus és romantikus műveknek magyar nyelvre való átültetése volt, azután pedig a nyugati műveltség terjesztésével kapcsolatban, a magyar nyelv művelése és a magyar irodalom európai színvonalra emelése.

A nyelvtisztító hazafias felbuzdulással karöltve járt az a hazafias mozgalom, amely a nemzetfejlesztés egyik főszekőzének, a nemzeti dicsőséges múlt feltárását és a magyar hősiesség dicsőítését tartotta. Érdekes azonban és a hagyományok tiszteletére nagyon jellemző az, hogy ezen a téren a magyar írók és költők a régi klasszikus és barokk minták szerint dicsőítették a hősi magyar multat. A francia háborúban „párducos Árpád utódait”, Minerva, Mars, Bellona oltalmába ajánlják. Legnagyobb akkori magyar költőnk, Berzsenyi Dániel, a magyar Horatius, a magyart csak római fegyverzetbe öltözött katonanépnek látja. A magyar közönség pedig szívesen, lelkesedve olvasta íróinak ilyen irányú munkáit és természetesen találta, hogy a nemzeti érzés továbbra is a régi klasszikus, vagy barokk nemesi formák köntösében és nem a francia forradalom frigiai jelmezében jelentkeztek. Mivel pedig a forradalmi ideákat Martinovic összeesküvése kompromittálta, a politikai felvilágosodás eszméi Magyarországon még hosszú ideig nem tudtak érvényesülni. De azok hatásaként megmaradt a magyar nemzeti érzés megerősödése. Ez azonban a nép kikapcsolásával továbbra is főleg csak a rendiséget hatotta át.

A nemzeti érzésnek ilyen irányban való fejlődését az uralkodóház sem gátolta, sőt elősegítette. Ebben a tekintetben I. Ferenc, Mária Terézia példáját követte. Tiszteletben

tartotta az országgyűlés intézményét, komolyan tárgyalt hí magyarjaival és országgyűlési megnyitóiban ismételten hangoztatta a magyar nemzet iránti őszinte hajlandóságát. S bár alapjában véve jóidulatú ember volt, de aggályoskodó és kicsinyes természete megkívánta, hogy állandóan tájékozva legyen úgyszólván minden alattvalójának nézetéről és működéséről. Ezért alaposan megszervezett kémrendszert létesített, amelynek központja tulajdonképpen legszűkebb környezete volt. A magyar közönség mégis bízott benne s amikor a francia háborúk válságos időszakában a magyar katonaságra fokozottabban volt szükség, lelkesedéssel szavazott meg mindig újabb és újabb csapatokat és ültette lóra nemesi felkelését.

I. Ferenc királynak legfőbb támasza és a magyar kormány szervezetben Magyarországnak valóban legigazibb barátja a király testvére, a fiatal József főherceg nádor volt. Egyenes, lovagias jellemű férfiú, aki ugyanezeket a tulajdonságokat hamar felismerte, a vele tanácskozó magyar főurakban és köznemeseiben. Őszintén megszerette a magyarokat, együttértett velük, nemzeti kívánságaikat megértette. Hazafias mozgalmaikban nem látott összeesküvést és komolyan hitte, hogy Magyarország, nemzeti alapon való megreformálása után, a Monarchia megújulásának legerősebb pillére lehet. Sokszor követelte a magyar kormányzás alapos reformját, de Ferenc király makacsul ragaszkodott maradi bécsi politikájához és minden gyökeres újítástól irtózott. De ha József nádor ilyen vonatkozásokban nagyobb sikereket nem is ért el, más téren annál jobban megszerzte a magyar nemzet szeretetét. Minden magyar kultúrális, irodalmi, művészeti mozgalom élén állott. Az ország szellemi és anyagi emelkedését állandóan szemelőtt tartotta, és annyira a magyar élethez idomult, hogy nemcsak a vele érintkező főurak és nemesek, hanem az egész magyar nép joggal tisztelték benne az uralkodóház egyetlen magyar tagját. Nádori szerepe mindenestre lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy a magyar nemzet és a magyar katonaság a francia forradalmat követő évtizedekben sohasem gondolt arra, hogy az uralkodóház ellen, a francia forradalom eszközeivel lépjen fel.

Ilyen erőszakos megmozdulásra egyébként Magyarországon már csak azért sem kerülhetett sor, mert a forradalom eszméitől való rettegés a nemességet, tehát az ország sorsát akkor intéző köröket, a királysághoz fűzte. A társadalom általában, minden rétegében konzervatív volt, és félt egy új demokratikus államrend elkövetkezésétől. Ez a magyarázata annak, hogy az országgyűlésen a háború folytatásához szükséges katonaságot a rendek könnyen megszavazták. A forradalmi eszmék Magyarországon azért sem terjed-

hettek el, mert a királyság és a rendi társadalom egész hatalmával állott velük szemben. A francia forradalomnak mint nagy tömegmozgalomnak színes képe megragadta ugyan a lelkeket, de azt a magyar közönség higgadtan szemlélte. Jellemző erre Kazinczy Ferenc egy mondása, aki pedig mint művelt, felvilágosodott fő, alaposan ismerte a francia szabadságeszmék egész irodalmát. Pályám Emlékezete című munkájában ezt írja a francia forradalomról: „... nagy és szép dolgok ... de ahogy a történeteket nézzük, senki sem felejtí, hogy irtóztatóbb csapás, mint egy revolució, a hont nem érheti és hogy dőlő vagy döntött épület körül forogni nem tanácsos. Senkisé óhajtja, hogy a mienk is dőljön vagy döntessék.“

Természetes, hogy az országban nem gondolkodott mindenki ilyen higgadtan, mint éppen Kazinczy Ferenc, aki a Martinovic-összeesküvés egyik áldozataként sokáig raboskodott. Voltak elég sokan olványok, akik a „dőlő vagy döntött“ épület közelében forgolódtak és Magyarországon nyíltan vagy titokban terjesztették a forradalom eszméit. A bécsi kormány sem bízott a magyar nemzet higgadt szemléletében és igyekezett minden szabadgondolkodó, forradalmi propagandának fokozott ellenőrzéssel, és ha kellett, erélyes intézkedéssel is elejét venni. A revolució hatásának jellemzésére és a katonai hatóságok ellenintézkedéseire néhány érdekesebb adatot ismertetek, amelyekből ugyancsak az látszik, hogy a forradalom hatása Magyarországon leginkább politikai téren és a társadalmi élet kisebb vonatkozásaiban érvényesült csupán, de a hadseregére nem terjedt át.

A magyar közönség a francia mozgalom alapelveiről és eseményeiről korán értesült. A „Contract Social“, az „Acte Constitutionelle“, a „Droits de l'Homme“ szövegét éppen olyan jól ismerte, mint Voltaire, Rousseau és Montesquieu műveit, de nemcsak eredeti, francia szövegükben, — hanem latin és magyar fordításokban is. A magyar ellenzék egyik radikális szónoka, gróf Fekete János, Voltairenek több művét fordította le, levelezett vele, sőt francia verseket is kölölt.

A „Moniteur“, a franciák hivatalos lapja — mindaddig, amíg a bécsi udvar annak postai szállítását be nem tiltotta — sűrűn járt Magyarországra; nemcsak kávéházakban, hanem a művelt családok összejöveteleinél is olvasgatták. Egy egykorú tanuvallomás szerint: „Freunde kamen häufiger, es gab öfter Gästereyen, man riss sich um die grosse französische Zeitung Moniteur“. A Bécsben megjelenő „Magyar Kurir“, és egyéb egykorú ujságok, mint a „Hadi és Más Nevezetesebb Történetek“, annak folytatása a „Magyar Hírmondó“, magyar nyelven számolt be a franciák tetteiről.

Szívesen olvasta a közönség a francia forradalomról megjelenő német könyveket és német folyóiratokat is. Sok magyar főúr könyvtárában pl. az Aradon őrzött Csáky grófi és Orczy bárói könyvtárban gazdag francia röpiratirodalommal találkozunk. Mindez azt igazolja, hogy Magyarországot — minden bécsi titkos rendőrségi ellenőrzés és elzárkózottság ellenére is — állandóan foglalkoztatták a francia forradalom sajtótermékei.

A forradalom kitörése utáni években jártak Magyarországon olyan személyek is, akik a francia események szemtanúi voltak. Francia nyelvmesterek, papok, kalandos utazók elbeszéléseit szívesen hallgatta a magyar közönség. Különösen érdekes szerepe volt br. Trenck Frigyesnek, a híres kalandornak, aki porosz fogságból szökve, bekalandozta Franciaországot, Németországot, Ausztriát, azután 1790-ben megjelent a magyar országgyűlésen, azt remélve, hogy a magyar segítségével megkaphatja nagybátyjának, Trenck Ferencnek, a híres pandúrvezérnek birtokait, amelyeket porosz fogsága alatt idegenek foglaltak le. Részletes memoárjaiban, (amelyeknek két kötetete a Magyar Nemzeti Múzeum birtokában van) „Non relata. sed probata refero“, jelmonddal megerősíti azt, hogy személyes megfigyeléseit írta le a magyarok számára. Bár a cenzúra hamar elkoboztatta Trenck írásait, másolataik magánúton tovább terjedtek. De Trenck nemcsak írásban, hanem hangos szóval is magyarázta a francia konstitúciót és a forradalom vívmányait mindaddig, amíg fel nem merült az a gyanu, hogy ő porosz és francia ágens. Feljelentették. A bécsi udvar egyszer megkegyelmezett neki, amikor azonban másodsor is letartóztatták és Bécsbe szállították, többé már nem engedték vissza Magyarországra. Levelezett ugyan még egyideig Laczkovicssal, a Martinovics összeesküvésben kivégzett, elcsapott katonatiszttel, azután Franciaországba utazott. Ott mint gyanús embert elfogták és a konvent parancsára kivégezték. Ez a porosz alattvaló volt talán az egyetlen idegen katona, aki Magyarországon egy évig nyílt propagandát űzött a francia forradalom érdekében. Bár mint katonatisztnak, az érintkezés a Magyarországon tartózkodó katonasággal könnyű lehetett, nagyobb hatást — mint az érdeklődés felkeltését — ő sem ért el.

Napoleon háborúi alatt egyszer lett volna Magyarországnak alkalmá arra, hogy a francia forradalmat lezáró napoleoni korszakban engedjen a francia külpolitika csábításának és nyíltan fellépjen a Habsburg-ház ellen, de nem élt vele. Amikor Napoleon Bécs elfoglalása után seregével a magyar határt elérte és jobban érdeklődni kezdett Magyarország állapota iránt, jól megszervezett kémrendszere segít-

ségével megtudta, hogy már az 1807-iki országgyűlés komoly előterjesztéseket tett a béke fenntartása érdekében s tudta azt is, hogy ha a franciák nem támadják meg közvetlenül Magyarország területét, a háború gondolata ott nem lesz népszerű. Nem akarta tehát hadműveleteit Magyarországra kiterjeszteni, hanem felhasználva a hazafias hangulatot és az ellenzék elégtelenségét, másúton igyekezett a nemzetet a királyhoz való hűségében megingatni. Megszerkesztette ismert kiáltványát, amelyben francia, német és magyar nyelven felszólította a magyar nemzetet, hogy szakadjon el Ausztriától, csatlakozzék Franciaországhoz, és ősi szokásaihoz híven, Rákos mezején válasszon magának királyt. A kiáltvány időpontját Napoleon rosszkor választotta. Túlbecsülte a magyar ellenzék hangulatát, nem ismerte fel azt a helyzetet, hogy a nemzeti eszme megerősödése és a francia háború változatos eseményei — amelyekben magyar katonák olyan sok dicsőséget szereztek a hadsereg hírnevének — az eddiginél szorosabbra fűzték a király és nép közötti köteléket. Kiáltványa hatástalan maradt. A magyar nemzet nem sietett Rákos mezejére, hanem József nádornak az akkor újból hadbaszólított insurrekció fővezérének táborában gyülekezett, hogy fegyveres kézzel védje az ország határait, az esetleges francia betörés ellen. Kazinczy helyesen ítélte meg a helyzetet, amikor a kiáltvány sorsáról ezt írta: „Besonnene Köpfe scheuten jedes Abenteuer, dessen Folgen nicht abzusehen waren.“

Pedig Napoleonnak igen jó kémrendszere volt Magyarországon. amelyet Andreossy francia tábornok irányított Bécsből. Hogy miért nem ért el nagyobb hatást, azt így magyarázza József nádor a királyhoz 1806. szept. 30-án intézett felterjesztésének ez a mondata: „Denkende, patriotisch gesinnte Männer, und deren giebt es in Hungarn viele, — durch sie werden alle Geschäfte geleitet, — sehen gar wohl ein, dass nur gegenseitiges Zutrauen, Übereinstimmung des Königs und der Nation, das Vaterland erhalten, selbes und die Constitution schützen kann. mithin werden selbe, fremde Emissarien nicht bethören.“

Die schwachen, unruhigen Köpfe, welche letztere täuschen und gewinnen könnten, werden nicht viele seyn, und werden selbe bey der, gegen sie streitenden entschiedenen Mehrheit, wenig, oder nichts, dem allgemeinen Wohl hinderlich seyn.“

Mindezekből kitűnik, hogy ha már a nemzet összesége nem hallgatott a forradalmi tanok sirénahangjaira, mégkevésbé kellett a hadsereg egységét, harckészségét és az abban meggyökerezett hagyományos katonás szellemet féltetni azok bomlasztó hatásától. Ezek a mozgalmak nem jutot-

tak el sem itthon, a Magyarországon gyülekező újoncok közé, — mégkevésbé pedig az ellenséggel szemben álló hadrakelt sereg ezredeihez.

De volt két másik út, amelyeken keresztül a magyar katona megismerhette a francia forradalom eseményeit, nem annyira azoknak, — mondjuk akadémikus színvonalon mozgó, — irodalmi termékeit és az azokból kiáradó forradalmi eszméket, hanem inkább a forradalomnak azokat a mindennapi vonatkozásait, amelyek a műveletlen közkatonára is hathattak s a forradalom vívmányait annak szemében követésre méltónak festhették. Az egyik út, a Franciaországba került, majd onnan hazatért magyar hadifoglyok és a hadrakelt seregtől haza- és visszautazó katonák (futárok, gyógyult sebesültek, szabadságra utazók) révén vezetett azok hazatérése után Magyarországra. A másik pedig a magyar várakban és megerősített helyeken internált rendkívül nagyszámú francia hadifoglyokon keresztül. A katonai hatóságok különösen veszélyesnek tartották a francia hadifoglyok érintkezését a néppel és a magyar katonasággal, igyekeztek tehát minden külső érintkezéstől elzárni őket és különösen megakadályozni azt, hogy a Magyarországon bujkáló francia emissáriusok velük találkozzanak és tájékoztassák őket a hazájukban történő dolgokról.

A francia hadifogságból hazatért magyar tiszték és legénység esetleges forradalmi itthoni tevékenységéről nincs sok adatunk. Levéltárakban elvétve találkozunk egy-egy magyar hadifogoly katonának francia eseményekkel foglalkozó levelével. De ezekben alig találunk lázító és a forradalmat nyíltan is dicsőítő gondolatokat; világos tehát, hogy ezeket a leveleket nem célzatosan írták. Csupán egy, határozottan forradalmi gondolatkörben mozgó katonai írásról tudunk, amelyet a forradalmi eszmékért felelősségre vont Abaffy Ferenc lefoglalt iratai között találtak meg. A címe: „Egy magyar katonának, ki 1792-ben novembernek 6-ik napján tartott nagy vérontásban a franciáktól elfogattatott, fogságának idejében tett feljegyzései.“ E levél tartalmából azonban Eckhardt Sándor helyesen állapítja meg, hogy az nem egy egyszerű katona gondolatainak megnyilvánulása, hanem Abaffy-nak egy rég bevált propagandaeszköze: koholt párbeszéd alakjában írja le forradalmi gondolatait és dicsőíti a franciák szabadgondolkodó és emberboldogító eszméit.

Hogy a francia fogságból hazakerült tiszték és legénység lelkét a Franciaországban tapasztalt események nem változtatták át, annak bizonyossága az, hogy nem tudunk olyan esetről, amikor ilyen hazatérők itthon forradalmi mozgalmakat igyekeztek volna nyíltan vagy titkon megindítani.

Hogy pedig a műveltebb tisztekre miképpen hatott franciaországi fogságuk, azt legjobban Kisfaludy Sándor magatartása bizonyítja. Ez a franciás műveltségű és minden szépért lelkesedő, fogékony ember már a nemesi testőrségben való szolgálata alatt feltűnt a szabadság iránti olthatatlan vágyával. Minősítő táblázata mondja róla, hogy nyugtalan ember, aki korlátlan szabadságra törekszik. Emiatt távolították őt el a gárdától 1796-ban. A hadrakelt sereghez kerülve, francia hadifogságba jutott. Draguignan-ban, kellemes körülmények között töltötte fogságát. Sokat forgolódott francia társaságban, nyitott szemekkel figyelt meg mindent és lelkesedett a francia irodalom akkori termékeiért. Amikor azonban hazakerült, gondolatvilágában mindez háttérbe szorult. A magyar föld, a nemesi gazda élete és költői munkássága teljesen lekötötte minden figyelmét, és gondolkodásában, írásaiban erős hazafias irányzatot látunk mindvégig. Mint József nádor szárnysegéde résztvett a nemesi felkelés 1809. évi kudarcos hadműveleteiben, azután pedig a nádor parancsára, a felkelés rehabilitáció-ja érdekében megírta annak részletes történetét német nyelven. Ez az érdekes hadtörténeti munkája a magyar katona egyéni vitézségének és általában az akkori magyar katonaság hagyománytisztelő és hazafias hangulatának igen értékes bizonyítéka.

A Franciaországból hazatért magyar katona itthoni élete csak annyiban foglalkoztatta a budai Generalkommando és a bécsi Udvari Haditanács közegeit, hogy szükségesnek tartották azok magatartását ellenőrizni. Nincs adatunk azonban arról, hogy a hazatért foglyok közül bárkit is a felforgató eszmék terjesztésén kaptak volna. A Generalkommando irattárában csak az 1792 utáni évtizedben, de itt is leginkább csak az első években, találunk egy-két erről szóló útasítást. Ezek az útasítások is csak általános irányelvekkel foglalkoznak. Így pl. az 1798 február 7-én kiadott Hofkriegsrats Verordnung elrendeli a hadifogságból hazatérők ellenőrzésére, hogy: „derley verdächtige Menschen... eine besondere Aufmerksamkeit erfordern, damit sie nicht das Gift solcher verkehrten Grundsätzen weiter verbreiten, sie selbst aber wieder in die Schranken zurückgebracht werden!“... Ha tehát ilyen emberek valahol feltűnnének, azonnal le kell tartóztatni őket.

Érdekes és jellemző, hogy a Generalkommando irattárában nem találunk olyan részletesen kidolgozott, alapvető rendeletet vagy haditanácsi intézkedést, amely ezzel a kérdéssel behatóbban foglalkoznék. Csupán esetenként akadt kezembe egy-egy rövid tájékoztatás vagy intézkedés.

Sűrűn találkozunk a Generalkommando iratai között a

várparancsnokságokhoz és a városi elöljáróságokhoz küldött útasításokkal a hadifoglyokkal való bánásmódról. Ilyen útasítást kapott például Temesvár városi tanácsa 1793-ban az Udvari Haditanácstól. Szigorúan megtiltja a hadifoglyokkal való érintkezést. Semmit sem szabad tőlük vásárolni, különösen pedig tilos velük új államrendjükéről és a Franciaországban lezajlott eseményekről beszélgetni.

A Generalkommando irattárában a francia forradalom eseményeivel foglalkozó iratokat 1789 óta különböző címszók alatt találjuk mint pl.: Frankreich, Revolution, Criminalia, Meutherei, Geheimsachen, Lesekabinette, Kriegssachen és Kriegsgefangene. Az 1790-es évek utolsó szakaszában az említett címszavak sorban eltűnnek és a további években is mindig csak a Kriegsgefangene címszó alatti, évről évre terjedelmesebbé váló iratkötegek szerepelnek a registerkönyvekben és protokollumokban.

A bécsi Kriegsarchivnak e háborúkról szóló anyagában igen sok iratot találunk a hadsereg hangulatáról. De jellemző, hogy sem a csapatparancsnokok jelentései, sem pedig az udvari haditanács rendeletei sem foglalkoznak a forradalomnak a csapatokra gyakorolt esetleges hatásával. Ha a csapatok fegyelmetlenségéről, nyomott vagy izgatott hangulatáról, a legénység tömeges szökéséről írnak, annak okait mindig a rossz ellátásban, a csapatok kimerültségében keresik és találják.

Az iratokból, József nádor levelezéseiből és a királyhoz intézett felterjesztéseiből, határozottan kitűnik, hogy a francia forradalom befolyásától csakis az 1790-től 1800-ig terjedő években féltették a katonaságot. 1800 után a hadkiegészítést szabályozó rendeletekben a hadsereg hangulatával foglalkozó helyzetjelentésekben ez a probléma már nem játszik szerepet. Napoleon fellépése és császársága befejezte a francia forradalmat, az ellene vívott háborúban a bécsi udvar már nem féltette katonaságát a forradalmi eszméktől. Napoleont és seregét már nem tartotta olyan hadviselő ellenfélnek, amelynek soraiból az osztrák és magyar államszervezetre káros forradalmi propaganda terjedhetne át a hadseregbe. A francia háborúknak ebben az utolsó 10—15 évében, az ellenséges propaganda, — már minden forradalmi színezetétől megtisztulva — csak annyiban volt veszélyes a Habsburg-birodalom hadseregére és abban a magyar katonaságra, mint bármilyen más államhatalom ellen vívott harcban.

Természetes, hogy mindaddig, amíg a hadsereg hangulata nem alakult ki teljesen, vagyis amíg az Udvari Haditanács és a hadrakelt sereg fő- és alparancsnokai nem lehetnek nyugodtak a felől, hogy nem üti-e fel fejét, a hadsereg-

ben, — főleg az alkotmányos szabadság után vágyódó magyar katonaság soraiban — a francia forradalom veszélyes hatása, az Udvari Haditanács számolt ezzel, a harcokra döntő és nagyon kellemetlenné válható lehetőséggel. Valóságos adatok hiányában azonban e téren is elég volt néhány általános tartalmú figyelmeztetés kihirdetése. Egy ilyet — amelynek tartalma jóformán teljesen azonos a későbbi években még kiadott hasonló tárgyú iratokkal — találunk a Generalkommando 1794-iki iratai között. Ez a Hofkriegsratrendelet a következőkre hívta fel a hadrakelt parancsnokainak és a hátország legfőbb katonai parancsnokainak figyelmét:

„An die Komandierenden Herrn Generalen im Feld.

Wien, am 16-t July 794.

Se Majestät haben seit einiger Zeit her öfter vernommen, dass bey dero sämtlichen Armeen sehr viele Offiziere sich gelüsten lassen, nicht nur über die verschiedenen Kriegsvorfälle, sondern auch über einen grossen Theil der übrigen Staatsangelegenheiten verschiedene Bemerkungen und Vernünfteleyen zu machen, welche gewiss aus Mangel der Einsicht des ganzen Zusammenhanges der Dinge sehr seicht und unklug sind, überhaupts aber nur eine Menge zweckloses Geschwätz, bisweilen auch schädliches Aufsehen, und nach Gestalt der Umstände auch sogar Unfolgsamkeit in Dienst zu veranlassen die Eigenschaft haben, zumalen dergleichen Resonneurs sich insgemein klüger als ihre Befehlshaber zu seyn düncken.

Auch haben Se Majestät erfahren müssen, dass diejenigen Offiziers, welche von den komandirenden Herrn Generalen als Couriers hierher geschickt werden, unterwegs sowohl, als während ihres hiesigen Aufenthalts, allerley Erzählungen auszubreiten sich erlauben, die nach der Hand theils durch verschiedene Zusätze theils durch einige Hingewlassungen, in die unwahrhafteste und oft ärgerlichste Schwätzereyn ausarten, und nicht selten schädliches Frolocken, bey den bösgesinten, unzeitige Niedergeschlagenheit aber in denen gut denkenden Gemüthern veranlassen.“

A rendelet megemlíti még azt is, hogy öfelségét igen kellemetlenül érintik a tisztek fecsegéséről érkező hírek. Többször előfordult, hogy egészen titkos útasítások tartalmát a közönség is megtudta, pedig a hadrakelt seregnél történő események titokbantartása elsőrendű hadiérdek. Különös ellenőrzést kíván a harctérről hazaküldött és onnan megint visszatérő futárok viselkedése és érintkezése otthon, a polgári lakosság körében.

Az Udvari Haditanács és a legfőbb katonai hatóságok

túlbecsülték azt a veszélyt, amely a tisztek fecsegéséből vagy a harctérről hazatértek vigyázatlan elbeszéléseiből eredhetett. A jóbarátok, ismerősök meghallgatták, talán tovább is adták a hallott híreket, de senkinek sem jutott eszébe, mindezekből a hadsereg egységét veszélyeztető fegyvert kovácsolni. A magyar népnek és katonaságnak forradalomellenes hangulatára jellemző az, hogy még a francia hadsereggel való közvetlen érintkezés sem volt alkalmas arra, hogy a forradalmi eszméket Magyarországon hathatósan terjessze. Amikor 1809-ben, a győri csata után francia csapatok vonultak Nyugatmagyarországba, ott nyíltan érintkeztek a magyar lakossággal, sebesültjeiket, betegjeiket magyar családok és magyar kórházak ápolták. Bár a francia katonák bántatlanul bebarangolhatták ezt az országrészt, seholsem érték el hatást. Nyelvüket a köznép nem értette, velük tehát beszélni nem tudott, a franciául beszélő művelt emberek pedig (főurak, papok, nemesek stb.) csak az országukat megszálló és élelmiszerkészletüket pusztító ellenséget látták bennük és nem lelkesedtek értük. Még az akkor általánosan használt latin közvetítő nyelven sem tudtak velük érintkezni, mert a franciáknak, franciásan kiejtett latin beszédjét nem értették.

Az a veszély, hogy Magyarország lakosságát a francia hadifogságból hazakerült, vagy pedig a harctér és a hátsó ország között ide-odaútzó tisztek és legénység esetleges forradalmi gondolkodása megmételjezné, nem volt annyira fenyegető, s ezért nem is okozott annyi gondot a katonai főhatóságoknak, mint a francia hadifoglyok tartózkodása és magatartása a magyarországi várakban és a hadifoglygyűjtő állomásokon. Mivel a francia háborúk harcshíntere a Rajnától Ausztria keleti határáig terjedt, délen pedig Olaszország területére is átnyúlt, a háború folyamán a császári sereg hadifogságába jutott franciákat jóformán kizárólag Magyarország területén kellett elhelyezni. A budai Generalkommando hatáskörébe tartozott ennek a nehéz kérdésnek megoldása. Nemcsak arról volt szó, hogy a foglyok elhelyezését, ellátását tudja biztosítani, hanem arról is, hogy miképpen szigetelje el a francia foglyokat a polgári lakossággal való érintkezéstől. A francia forradalmi eszmék terjedésére egy-egy francia emissárius, titkos ügynök, titokban lázító forradalmár működésénél sokkal aggasztóbb és veszélyesebb lehetett az, ha a magyar közönség a francia katonák nagyobb tömegével kerül közvetlen kapcsolatba. Mindenesetre érthető a Generalkommando aggodalma, hiszen Bécsben jól tudták, hogy a magyar ember lelki alkata szerint könnyen hevül és hogy a lakosság nagyrésze nincs megelé-

gedve a bécsi kormányzás módszereivel. Ezért valószínűnek tartották, hogy itthon szívesen hallgatják a franciák elbeszéléseit, és igyekeznek közelükbe férkőzni. Siettek tehát olyan rendeleteket kiadni, amelyek segítségével a hadifogoly szállítmányokat már útközben is szigorúan megfigyelték, itthon pedig zárt helyeken, — lehetőleg Magyarország keleti és délkeleti részében — helyezték el. Kezdetben főleg Arad, Szeged és az erdélyi várak jöhettek tekintetbe, később azután, amikor mindig több és több szállítmány érkezett, azokat már Magyarország többi helyiségeiben, kőfállal kerített vagy egyébként is könnyen őrizhető laktanyákban helyezték el.

Rövid idő múlva a háború kitörése után, már megindultak az első fogolyszállítmányok Magyarország felé. Néhány érdekes jelentést találunk Szezelem József tábornok pozsonyi dandárparancsnok kezétől, aki a Magyarországra érkező francia hadifoglyokat a határon átvette és továbbította az ország belsejébe. Érdekes az a megfigyelés, amit 1795-ban — tehát amikor a forradalmi hadsereg még nem volt szilárd fegyelmű és szerkezetű — a forradalmi francia tisztikarról írt. Tudatlan, pökhendi viselkedésű embereknek jellemzi őket, csak szigorúsággal és bizonyos fokú semmibevevéssel lehet velük bánni. Nem szabad csodálkozni elbeszéléseiken, legjobb ha forradalmi kijelentéseiket, nagyhangú mondásikat az ember kineveti, kigúnyolja. Mindenképpen azonban el kell útasítani hízkelkedő közeledésüket, próbálkozásait, hogy ne legyen alkalmuk a beszéd fonalat magukhoz ragadni. Az Údvari Haditanács óvatos rendelkezése folytán a francia hadifoglyokat nem magyar csapatok, hanem birodalmi (porosz, kurkölni s egyéb német) nemzetiségű katonai osztagok kísérték. A Generalkommando levéltárában 1793 óta külön, évről évre terjedelmesebbé váló, referátumok foglalkoznak a hadifoglyok ügyeivel. 1795 november közepe után már közel 1000 francia tiszt és több mint 11.000 altiszt és katona hadifogoly érkezett az ország területére. Voltak olyanok, akik családjukat, lovaikat is magukkal hozták. A következő években járványos betegségekben elhalt vagy kicserélt hadifoglyok helyébe, mindig újabb szállítmányok érkeztek, úgyhogy a napoleoni háborúk végéig, állandóan mintegy 10—11.000 hadifogoly sorsáról kellett a magyarországi katonai és polgári hatóságoknak gondoskodniuk. Különösen aggóató figyelemmel kutatták át a hadifoglyok levelezését, de nem kevésbé fontos volt a hadifogolytáborok belső életének megfigyelése sem. A hadifoglyoknak egymás közötti beszélgetését, szórakozását, színjátékok, ünnepek rendezését nehéz volt megakadályozni. Erre csak akkor ke-

rült a sor, amikor mindezek, már nem maradtak a tábor falai között, hanem a külső világ is tudomást szerzett róluk.

A budai főhadparancsnokság irataiból látjuk, hogy a franciák nem könnyen törődtek sorsukba és a magukkal hozott szabadságeszmék terjedését nyiltan és titokban igyekeztek elősegíteni. Szívesen énekelgették forradalmi dalukat: ha útközben valahol megpihentek, kokárdáikat, a szabadság jelképeivel díszített gombjaikat, szalagjaikat óvatlan pillanatokban a lakosság között osztogatták. Amikor pedig a tartózkodásukra véglegesen kijelölt helyükre érkeztek, ott hamarosan megalakították szabadkőműves páholyaikat, irodalmi összejöveteleket tartottak és a forradalom nevezetesebb napjain emlékünnepeleket rendeztek. A szegedi várban elhelyezett foglyok egy alkalommal a Bastille lerombolásának napját ünnepelték, úgylátszik zajosabb módon, mert a Generalkommando szükségesnek látta 1794 július 16-án a szegedi helyőrség parancsnokát arra útasítani, hogy, ha a hadifoglyok ünnepélye után: „... von ihren Gaukelspielen, Pyramiden, Freiheitsbäumen und Mahlereien noch Überbleibseln ersichtlich sein sollten“, — mindent azonnal meg kell semmisíteni és a falakról levakarni.

A szegedi jelenetnél nagyobb izgalmat okozott azonban az a forradalmi ünnepély, amelyet Pesten a Neugebäude-ba zárt hadifoglyok 1794 augusztus 10-én, a királyság bukásának évfordulóján tartottak. A főhadparancsnoksághoz érkezett jelentések szerint, a francia hadifoglyok tisztjeikkel és azok feleségeivel együtt térdre borulva megesküdték, hogy a forradalom eszméihez hívek maradnak, azután pedig: „... mit allerlei Zeichen von Freiheitsbäumen und anderen unsinnigen fränkischen Verzierungen im Gebäude herumzochen.“ Amikor pedig az őrség közbelépésével: „... dieser unbändigen Horde sogleich das Handwerk zulegen Bedacht gewesen“, — akkor este a kaszárnya összes ablakait apró gyertyákkal kivilágították. Az utcáról sok nép tódult a kaszárnya udvarára, úgyhogy végül az őrségnek kellett rendet csinálnia. Az ünnepély rendezője egy Roulland nevű francia tábornok volt. Ezt a tábornokot a várparancsnok külön célába csukatta és minden intézkedést megtett, hogy ilyen eset többé ne fordulhasson elő.

A főhadparancsnokságnak több, a helytartótanácshoz intézett átíratából és annak válaszából megállapíthatjuk azt, hogy saját állampolgáraink is utánozták és terjesztették a hadifoglyoktól kapott kokárdát s egyéb, a forradalomra emlékeztető jelvényt. A francia hadifoglyoknak és a velük valamilyen módon titkosan érintkező ügynököknek azonban sohasem sikerült az általános hangulatot a francia eszmék-

nek megnyerni. A hivatalos polgári és katonai ellenintézkedéseken kívül, maga a lakosság és katonaság is résztvett a forradalmi eszmék elleni propagandában. Ennek tarthatjuk azt a jelenetet, amely 1792-ben Pesten egy farsangi álarcos bálon lejátszódott. Egy császári katonatiszt „Madame Liberté”-nek öltözve, rongyos ruhában jelent meg a bálon és egy gúnyos röpiratot osztogatott, amelynek — francia-német szavakból kevert — puffogó frázisaiban gúnyolta a forradalom eszméit : „... Ma foi! Es iss dock grand Mérite für die Liberté zu sterben, oder en Compagnie un peu a une Lanterne gehangen, un peu gerädert, oder un peu fort mit der Ruthe ausgepeitscht zu werden.“

Amikor a főhadparancsnokság egy francia tisztnek — La Gardiolle ezredesnek — poggyászában sok könyvet talált, még szigorúbban kutatta át a foglyok poggyászait s összes könyveit elkobozta.

Végeredményben a magyar közönség általában eléggé közönyösen viselkedett a francia hadifoglyok iránt. Baráti kapcsolatok nem jöttek létre közöttük, de arról sem tudunk, hogy az alapjában véve barátságos természetű magyar nép, a francia foglyokat gyűlölte vagy velük rosszul bánt volna. A hadifogoly táborok nyugodtan éltek zártkörű életüket s legfeljebb, — mint az a hadifoglyok táboraiban minden időben előfordul — egymás között veszekedtek. A nagyközönség és a foglyokat őrző magyar katonaság mindvégig higgadtan szemlélte életüket. Lelki közösséget azonban sohasem érzett azokkal az eszmékkel, amelyeknek megszemélyesítői és egyben áldozatai is voltak ezek a Magyarországra internált francia katonák.

*

Mindaz, amit eddig elmondtam, a feltett kérdésnek csak az egyik oldalát világította meg, azt, hogy milyen hatástalan volt a francia forradalom a magyar nép, tehát az abból toborzott magyar katonaság lelkére. Ha ezután a magyar csapatok és a magyar katonák egyéni magatartását vizsgáljuk, és a napoleoni háborúk hadműveleti irataiból kiragadjuk azokat a jeleneteket, amelyek a magyarok harcéri szerepléséről szólnak, akkor választ kapunk a kérdés második részére is. Megállapíthatjuk ugyanis azt, hogy a magyar csapatok, amikor a forradalmat megszemélyesítő francia köztársasági csapatokkal, később pedig Napoleon kiváló seregével mérték össze fegyvereiket, minden alkalommal katonai esküjükhöz híven, vitézül verekedtek, az engedelmességet sehol nem tagadták meg, és nem pártoltak el zászlójuktól azért, hogy talán, mint a forradalmi eszmeének megnyert emberek, az ellenség soraiban harcoljanak tovább. Mint min-

den háborúban, úgy természetesen a francia háborúban is megtörtént az, hogy kisebb-nagyobb magyar osztagok, tisztek, altisztek és közkatonák hadifogságba jutottak, sőt az is, hogy magyar katonák a harcvonalból megszöktek, főleg a háború vereséggel végződő hadműveleteiben. De nem ismerünk egyetlenegy olyan esetet sem, amelyben az illetőt erre a lépésre a francia szabadságeszmék iránti rokonszenv, vagy a szabadabb francia légkörben való továbbélés vágya készítette volna.

A szökések indító okaira és a magyar csapatok harc-készségére igen találó és ezt a megállapításunkat igazoló megjegyzést olvashatunk József nádornak a királyhoz 1805 június 4-én küldött jelentésében. Az ulmi szomorú kapitulációval végződő 1805-ik évi nyári hadjárat sikertelensége miatt bekövetkezett hangulatot még fokozta a katasztrofális rossz termésnek híre, tehát a magyar katonát még az otthon maradtak megélhetésének gondja is aggasztotta. Ezzel magyarázza József nádor, hogy pl. egy ezredben 40 ember — ezredének a harctérre való vonulása előtt — dezertált: „... eine Sache, die sonst bey keinem Ausmarsche hungarischer Truppen, — welche vielmehr stäts fröhlich und gerne in den Krieg giengen, — sich ereignete.“ Ugyancsak jellemző az, amit a Magyar Hírmondó 1800-ik évi kötetében a Barcohuszárezred harctéri magatartásáról olvasunk: „... bátor mindíg ellenség előtt van ez a Regiment, mégis isak egy ember se szökött által tőle az ellenséghez; mely példás bizonyysága a Hazájához és Fejedelméhez viseltető szeretetének és hívségének.“

A francia háborúkkal foglalkozó iratokban sehol sem találkozunk, a franciák javára kémkedő titkos megbízottak között magyar származású kémekkel. Királya és hadserege érdekei ellen való kémiszolgálatra ezekben az időkben magyar ember nem volt kapható. A katonai törvényszéki iratokban pl. 1809-ben csakis ilyen nevű kémek szerepelnek: Herzkuch, Schiebel, Bram, Cremos, Nimmerfort és mások. De magyar ember még akkor sem vállalkozott kémkedésre, amikor a franciák a győri csata után Nyugatmagyarország egy részét megszállották. A francia parancsnokok, — mint Kisfaludy emlékiratában is olvashatjuk, — ismételten panaszkodtak, hogy nem tudnak híreket kapni az insurrekció helyzetéről, mert magyar embert erre a feladatra sohasem sikerült nekik felfogadni. Ugyanezt mondja Hunkár Antal zalamegyei birtokos, insurgenstiszt naplójában. 1809-ben elfogtak egy francia törzstisztet, aki őszintén beismerte, hogy az előző években már kétszer „spionkodott Komáromban, mert Magyarországon sehol spiont nem kaphattak.“ — „Mily

boldog lehet az a fejedelem,“ — mondta ugyanez a francia József főherceg nádornak, — „a kinek országában még 30.000 forintért, — amit ígértünk, — sem lelhetni árulót!“

Csupán néhány jelenetet, néhány különösen jellemző egyéni haditettet fogok kiragadni e háborúk óriási hadtörténeti forrásanyagából annak bizonyítására, hogy a magyar katonában mindvégig erősebb volt a hagyomány tiszteletétől belénevelt és mélyen átértzett katonai hivatástudat, mint a forradalomnak hadseregeket bomlasztó befolyása.

A francia háborúk alatt hadbaszólított magyar katonaságban két egymástól egészen különálló és multjánál, helyzeténél fogva egészen különböző csapatnemet kell megkülönböztetnünk. A hadrakelt reguláris sereg keretében, a háború külső hadszínterein szolgáló hivatásos magyar ezredeket, és a kizárólag az ország határának közvetlen védelmére rendelt nemesi felkelés csapatait.

A reguláris magyar katonaság teljesítményéről nehéz e korban egységes képet alkotni, mert a bécsi kormány nem állított fel magyar ezredekől külön hadosztályokat vagy hadtesteket, hanem azokat a háború egész tartama alatt más, ausztriai tartománybeli csapatokkal keverve osztotta be csapatkötelékeibe. Csupán egy hadjáratú időszakban — Napoleon 1812-iki orosz hadjáratában — fordult elő az a kivételes eset, hogy a Schwarzenberg herceg alatt Napoleon előnyomulásának dél felől való biztosítására hivatott hadtest 14 zászlóaljából, 15 volt tiszta magyar származású. Ugyancsak a bécsi Haditanács bizalmatlanságával magyarázható az a körülmény, hogy kevés magyar hadvezér jutott e háborúkban vezető állásokba. Pedig ha a magyar főtiszteket és tábornokokat csak olyan mértékben alkalmazták volna, mint azt például Mária Terézia tette Nagy Frigyes ellen vívott háborúiban — akkor a 25 éves francia háború története talán több győzelmet tudott volna feljegyezni. Az osztrák tábornoki kar megfontolt, mérlegelő, metodikus hadvezetését felfrissíthette volna, ha a vállalkozóbb szellemű és gyorsabb, szabadabb harceljárásokat szívesen követő magyar vezérek szóhoz jutnak. Napoleon lüktető, megsemmisítő stratégiájával szemben, a régi magyar katonai ére nyeket, a magyar katona hagyományos harc készségét magyar vezérek jobban tudták volna gyümölcösöztetni, mint a merev szabályokhoz ragaszkodó és Napoleonnal szemben elavult harceljárásokat követő generálisok. Jellemző példa erre két kiváló magyar hadvezér sorsa. Br. Alvinczy József seregszervezői és vezetői készségét az Udvari Haditanács nem aknáztá ki kellően, javaslatait nem fogadta meg s így Alvinczy többször került válságos és alig orvosolható helyzetbe. Hadvezéri pályájának

meg nem érdemelt meliózás, sőt a köztudatban gúnyos le-
kicsinylés lett a vége. Hasonló sorsban volt része br. Krav
Pál altábornagynak is. Különböző harctereken sorozatos győ-
zelmeket vívott ki. Amikor a bécsi hadvezetőség belátta azt,
hogy 1800-ban a német harctérre kellene a hadműveletek
súlypontját helyezni, kiveszi a vezetést az arra leghívatot-
tabb Kray kezéből és azt dinasztikus okokból a tapasztalat-
lan János főhercegre ruházza át. Az eredmény a császári
hadsereg hohlenlindenai veresége volt (december 5.).

De ha már a legfőbb katonai állásokba, — értem ezalatt
önálló hadtest vagy hadseregek élére — magyar fővezérek
alig juthattak, a francia háborúk korszakában egész sereg
kiváló ezredparancsnokkal és tábornokkal találkozunk, akik
előmenetelüket nemcsak csapataik ügyes vezetésével érde-
melték ki, hanem kimagasló személyes bátorságuknak is
köszönhették. A legnagyobb katonai kitüntetést, a Mária
Terézia Rendet, e hadjáratok alatt 88 magyar tiszt kapta
meg, közülük 63-an érték el a tábornoki rendfokozatot. Ha
e díszes névsort nézzük, túlnyomó részben olyan nevekkel
találkozunk, amelyeknek viselői a monarchia XVIII. század-
beli háborúiban, sőt a magyar történet még régebbi idő-
szakaiban is, már mint katonák tüntették ki magukat. Az
Esterházy, Pálffy, Hadik, Andrássy, Baranyay, Bánffy, Má-
riássy, Révay, Splényi, Vay, Vécsey családok tagjai, mint
régii katonafőnökök méltó utódai a napoleoni háborúba is ma-
gukkal hozták hagyományos vitézi szellemüket.

De nemcsak a tábornoki és főtisztikar vitéz tagjai voltak
a magyar harcos szellem képviselői ezekben a forradalmi
háborúban, hanem a magyar reguláris lovas és gyalogos-
ezredek altisztjei és közvitézei egyénenként és összeségükben
is bebizonyították, hogy Európa akkori világnézeti harcai
közepette is megőrizték hagyományos katonai erényeiket és
soraikat nem bontotta meg a francia forradalom hatása. Az
egykori magyar folyóiratok, a „Tudományos Gyűjtemény“,
a „Magyar Kurir“, a „Hadi és más nevezetes történetek“, a
„Magyar Hírmondó“, a csapatok bátor magatartásának és
az egyéni vitézségnek dicsőítésére egész cikksorozatokat
szentelnek. De e hazafias szólamokban bővelkedő, lelkes-
hangú cikkeknél pontosabb adatokkal is tudjuk igazolni a
magyar katona dicséretreméltó magaviseletét a francia há-
borúban. Az 1789-90-ben alapított vitézségi éremadományozás
e korszakbeli statisztikája szerint, összesen 370 arany
és 2585 ezüst, tehát összesen 2955 vitézségi érem díszítette a
magyar harcosok mellét. Ha e számokat és a magyar katonaság
létszámát arányba hozzuk az egész Habsburg-hadsereg
más nemzetiségű kitüntetett katonáinak számával, akkor azt

látjuk, hogy egy-egy magyar ezredre átlag 68.85, egy-egy nem magyar ezredre pedig csak 43.92 vitézségi érem esik. A legnagyobb legénységi kitüntetés, az arany vitézségi érem átlaga az idegeneknél 5.84, a magyaroknál pedig 7.66, azaz éppen kétszer annyi. Azt hiszem kevés külföldi hadseregben találkozunk a katonai szolgálat hűségében annyira kiváló emberrel, mint Skultéty László huszár zászlótartóval, aki 1738-ban született és 95 éves korában 1852-ben halt meg, tényleges katonai szolgálatának 81-ik évében. Ez az öreg huszár végigverekedte az 1736-tól 1815-ig terjedő korszak valamennyi háborúját. Ellenség előtt rettenthetetlen bátor katona volt, a magyar katonai erények mintaképe. Lehetetlen elképzelni bármilyen erejű forradalmi szellemet, amely az ilyen fából faragott magyar katona hagyományos hűségét meg tudta volna ingatni.

Végig kellene mennünk a magyar ezredek hadi útján, hogy számbavehessük mindazokat a kisebb-nagyobb ütközeteket, csatákat, várívó és védőharcokat, amelyekben magyar csapatok dicsőségesen résztvettek. Erre itt nincs terünk, s ezért röviden csupán a korszaknak azokról az általánosan ismert nagy csatáiról emlékezem meg, amelyekben a magyar ezredek lényegesen hozzájárultak a sikerhez vagy pedig a vesztett csatában is hagyományos hősiességgel harcoltak.

A marengói csatában (1800. július 14-én) a csata első felében a császári sereg visszanyomta a franciákat. Ebben igen nagy része volt az Ott és Frimont tábornokoktól vezetett magyar csapatoknak. Ott tábornok később a nemesi insurrekció egyik jelentős vezére lett, a francia származású Frimont pedig annyira megszerette magyar katonaságát, hogy a háború után is Magyarországon maradt, magyar indognatust nyert, s lélekben is teljesen magyarrá vált. A caldierói csatában (1805. okt. 29—31-ig) 9 magyar gyalogezred, ezeknek gránátos zászlóaljai és 6 huszárezred vett dicsőségesen részt. Károly főherceg fővezér, a magyar 52. gyalogezred gránátosainak élén vezette az egyik rohamot. Jelentésében erről az ezredről azt írta, hogy az a vitézség kiváló példáival tündökölt. Az asperni csatában (1809. május 21-én), amelyben Károly főherceg Napoleont megverte, a győri 19., az egri 60., a kolozsvári 51. gyalogezred, az aradi 55-ik, a 2. és 31. erdélyi gyalogezred verekedett különös hősiességgel. Főként a 31. gyalogezred tűntette ki magát az asperni templom és temető körül vívott elkeseredett harcban. Károly főherceg szemeláttára. A wagrami csatában (1809. július 5-én és 6-án) 8 magyar gyalogezred és 5 huszárezred harcolt különös vitézséggel. A debreceni 39. gyalogezrednek, majdnem kivétel nélkül újoncokból álló egyik zászlóalját a francia lovasság

rohamai nem tudták megtörni, bár a zászlóaljnak majdnem minden embere megsebesült. A francia lovasság azonban mindegyre nagyobb tömegben özönlötte körül ezt a bátor kis csapatot, míg végül teljesen körülzárta és foglyul ejtette. Az a francia tábornok, aki a magyar zászlóalj hősiességének szemtanúja volt, bámulata és elismerése jeléül levette kalapját és mélyen meghajolva köszöntötte a hatalmába került vitéz harcosokat.

A politika változása úgy akarta, hogy 1812-ben I. Ferenc király serege nem Napoleon ellen szállt hadba, hanem az oroszok ellen induló „grande Armée” jobbszárnyán, azzal a feladattal, hogy biztosítsa Napoleon hátát és jobboldalát előnyomulása közben. A Schwarzenberg Károly herceg lovassági tábornok vezette hadtestnek egy hadosztálya, — a Bianchi hadosztály, — mint már említettem, — majdnem kizárólag magyar csapatokból volt összeállítva. Az itt lefolyt nagy csatákban és sok nyomorúsággal járó vonulgatásokban a magyar csapatok erős veszteséget szenvedtek. A huszárság lovai a nekik szokatlan időjárás viszonyosságai alatt annyira leromlottak, hogy körülbelül 4000 magyar huszár, kénytelen volt, — mint késői utódjaik a világháborúban — gyalog harcolni. Magyar huszárok és gyalogosok egészen Pinskiig nyomultak előre. Sőt egy különösen merész huszár kapitány, Pauliný Mihály, hihetetlen teljesítményre is képes volt, amikor századával messzejáró felderítő különítménye élén egészen Minskiig portyázott. Napoleon visszavonulásával kapcsolatban a magyar csapatok is kénytelenek voltak Galiciába visszatérni. Huszárokról, gyalogosokról rongyokban lógott a ruha. Mohr tábornok jelentése szerint: „A legénységnek se élelme, se dohánya, augusztus óta pedig egy fillér zsoldja sem volt és a tiszt s a csapat mégis a legnagyobb megnyugvással viselte a nélkülözést, Soraikban önmegtágadásig való kötelességérzet, rend és föltétlen engedelmesség uralkodott.”

A felszabadító hadjárat alatt, a drezdai csatában, (1813. aug. 26—27.) 9 magyar gyalogezred és 5 magyar gránátos zászlóalj, 7 magyar huszárezred vitézkedett. Közöttük a 48. nyugatmagyarországi gyalogezred 10 óra hosszat tartó véres küzdelmet vívott egy major birtokáért. A 19. győri gyalogezredről hadosztályparancsnoka ezt írta: „Hogy milyen dicsőséget vívott ki magának e harcokban a magyar gyalogság, azt már a hadsereg parancsnoka Schwarzenberg herceg is olyan elismerő jelzőkkel méltányolta, amelyek e bátor csapatok vitézségének örök emlékére szolgálnak.” Amikor a csata után a győztes osztrák-magyar-porosz-orosz-svéd seregek a szövetséges uralkodók előtt Lipcsében díszmenetben elvonultak, a szintízta magyar csapatokból álló Bianchi-hadosztályt

Schwarzenberg herceg tábornagy így mutatta be uralkodójának, I. Ferencnek: „Felség! Ez a hadosztály a trón és a haza támasza.“

E háborúban nemcsak a tisztekben, hanem a legénységben is élénken élt a hagyományos magyar katonai szellem és az uralkodó iránt érzett, — semmiféle forradalmi gondolattal meg nem tévesztett — hűség és katonás szellem. Kiragadok egy-egy jellemző példát. A Rajna menti táborban, 1796-ban, egy magyar lovaskatonát megszólít egy futár és magyarul érdeklődik a fővezér hadiszállása felől. A huszár a magyar szó hallatára örvendve ajánlkozik kísérőül, lóra kap, s amíg a futárt a főhadiszállásra kíséri, kikérdezi az otthoni állapotokról. Amikor azt hallja, hogy Magyarországon nagy a lelkesedés és hogy a pozsonyi országgyűlés hazafias fellángolással ajánlott meg 50.000 újoncot, a táborba visszatérve tolat ragad és lelkes költeményben üdvözli a pozsonyi országgyűlés rendjeit: „... a Rhénus víze partján 1796. esztendő Szent András havának 25. napján táborzó magyar lovas katonának...“ levelében. Az országgyűlés ezt a verses levelet kinyomatta. A Nemzeti Múzeumban talált egyik példányból idézem a következő sorokat:

„Írom pedig eztet mindnyájunk fejébe,
A Magyar Gyalogság s Huszárok nevébe.
Köszönjük, hogy küldnek nekünk segítséget
Így meg is rivasztjuk majd az ellenséget
Hát ha minden Magyar még lovára fel ül,
Le mettzetik akkor számtalan sok Frantz fül.

Sőt majd meg sem marad Párisban a Convent
Ha ellene indul ennyi sok Regiment.
De nem szükség eztet, hogy a Hazá tegye,
Tsak az ötvenezeret hamar lábba vegye!
Meg láttja a Világ, a Magyar Kard mint vág
Páris bástyájára mily gyorsasággal hág.“

A hadrakelt sereg tábori lelkészei is felhasználták minden alkalmat arra, hogy a katonaságot a francia forradalom istentelen voltáról és pusztításairól felvilágosítsák. Br. Alvinczy tábornoszernagy ezredének, a 19. gyalogezrednek tábori lelkésze Klenak Péter, 1796-ban, Páviában újévi üdvözlétül ezredtulajdonosának hosszabb költeménnyel kedveskedett, amelyben leírja Franciaország „undok meghasonlását“ honfitársainak okulására. Büszkén állapítja meg abban, hogy a magyar haza, királyának jussait mindenkor megóvjja, hűségét megőrzi. De ez a magyar embernél természetes is, mert:

„Ezt a' Relligió,
 Ezt a' józan elme,
 Ezt az Ország' java,
 Ezt a' nép' védelme
 Javasollya 's tsupán
 Kiben nintsen elme
 Az órollya a' Királyt.“

A magyar katona állhatatosságára és katonai eszményeihez való hűségére azonban legjellemzőbb az az eset, amit egy eredeti francia forrásból merítve ismertethetek. Az 1805-iki hadjárat során a Blankenstein magyar huszárezred (a későbbi cs. és kir. 6. huszárezred) Jellasits altábornagy hadosztályában volt beosztva. Ez a hadosztály a Bodeni-tó vidékén olyan válságos helyzetbe került, hogy kénytelen volt fegyvereit a franciák előtt lerakni. A megbeszélés szerint, a tárgyalások lezárása után következő délelőtt kellett a hadosztályt a közösen meghatározott helyre vezetni és a franciáknak átadni. Augereau francia marsall egy Marbot nevű vezérkari törzstisztjét küldte az osztrák-magyar lovasdandár fegyverletételenek ellenőrzésére. Marbotnak — a későbbi tábornoknak — a francia háborúk alatt írott naplóját könyvalakban kiadták, onnan idézem azt, amit e fegyverletéttel kapcsolatban írt. A táborba érkezésekor jelentkezett a lovasdandár parancsnokánál, a Blankenstein huszárezred ezredesénél: „..... vieux Hongrois, des plus braves et des plus madrés, dont je regrette de n'avoir retenu le nom. car je l'estime beaucoup.“

Vacsora után pihenőre tértek. Egyszerre Marbot arra ébredt, hogy a huszárok nyergelnek. Kérdésére a huszárezredes azt felelte, hogy előnyösebbnek látja azt, ha még hajnali szürkület előtt elvonul erről — a két ellenséges tábor közötti — helyről olyan helyre, ahol a fegyverletételt zavartalanabban végrehajthatja. Marbotnak ugyan nem tetszett a dolog, de egyedül lévén, nem tehetett mást, minthogy szintén nyergeltetett és csatlakozott a huszárezredeshez. Egész éjjel ide-oda marsoltak a két ellenséges vonal között, míg végre a huszárezredes hajnalban, — a francia előőrsöktől jó távol — megállította csapatát és zaboltatást parancsolt. Ezalatt maga köré gyűjtötte a tiszteket (huszárezredén kívül még 1 dragonyos és 1 ulánusezred volt a dandárban) és beszédet tartott nekik, amire a huszárok hatalmas örömrivalgással feleltek, a dragonvosok és ulánusok ellenben csendben maradtak. Marbot kezdetben nem értette, hogy miről van szó, később azután megtudta, hogy a magyar huszárezredes: „..... vieux guerrier, vraitement superb“ — kihirdette, hogy a hadosztályhoz tartozó Rohan herceg tábornok nem teljesíti Jellasits fegyverletéti parancsát és csapatait Tirol felé elvezette. Lovasait

tehát ő is most oda akarja vezetni, hogy a szégyenletes kapitulációt kikerülje. A dragonyos és ulánus tisztek vitatkozni kezdtek vele, úgyhogy végül az ezredes kijelentette, hogy csinálhatnak amit akarnak: „..... quant a nous, braves housards, nous allons rejoindre notre Auguste Souverain, auquel nous pourrions encore montrer avec honneur notre drapeau sans tache et nos sabres de soldats intrepids.“¹

Így is történt. A huszárok elvágtattak s faképnél hagyták a másik két ezredet és a francia tiszteket, aki katonás tárgyilagossággal. — bár igen röstellte: „d'avoir servi — a mon insu — d'instrument a ce diable de Hongrois“ — a magyaroknak adott igazat. mert megértette azt, hogy nemzetük érdekében és hagyományukhoz híven cselekedtek.

A császári és kir. 6. huszárezred története szerint, az ezred parancsnoka akkor Wartensleben gróf ezredes volt. E könyvben erről a jelenetről csak annyit olvashatunk, hogy az ezred Rohan tábornok csapataival együtt kivonta magát a kapitulációból és Bajorországon át Csehországba vonult. Azt tehát nem tudjuk megállapítani, hogy valóban Wartensleben gróf volt-e az az öreg magyar huszár, aki a fiatal francia tiszteket lépre csalta, vagy pedig ezredének más törzstiszteje. De ez. ebben az esetben, nem fontos. A huszárok magatartásának értelme és lényege abban rejlik, hogy a francia háborúban verekedő magyar csapatok még akkor sem akarták zászlóikat elhagyni, vagy magukat a harcból kivonni, amikor azt. felsőbb engedéllyel, tehát minden személyes felelősség nélkül megtehették volna.

A magyar csapatok hagyományos hűsége annyira ismeretes volt, hogy nemcsak Károly főherceg hadsereg szervező rendeleteiben játszott szerepet, hanem azt, a francia háborúk alatt megszületett egyéb hadbaszólítási és szervezési tervek is figyelembe vették. Alvinczy tábornok 1807. tavaszán készített egy terjedelmes emlékiratot a nádor számára. Ebben történeti visszapillantást ad a magyar hadügy fejlődéséről az Árpádok korától kezdve és azt javasolja, hogy a magyar katonaságot a jövőben is a régi magyar hadseregek egyéni sajátosságaira való tekintettel kell megszervezni, hogy

¹ A francia idézetek magyar szövege:

„...öreg magyar, a legderekasabbak és legfurfangosabbak közül való; sajnálom, hogy nevét elfelejtettem, mert nagyrabecsülöm...“

„...öreg, valóban kiváló harcos...“

... a mi minket illet, — mint derék huszárok, igyekszünk visszatérni Felsőleges Uralkodónkhöz, hogy megmutathassuk makulátlan zászlónkat és, mint félelmet nem ismerő katonák, — becsülettel hordott kardunkat...“

„... hogy ez az ördögadta magyar, — tudtom nélkül — engem esz-
közül használt...“

ezzel elérjék: „nicht nur die Belebung des Kriegsgeistes der Armee und der Nation, sondern auch eine umso kraftvollere Behauptung der bisherigen Selbständigkeiten“.

A császári hadsereg újjáteremtője és e korszak egyik legkiválóbb hadvezére Károly főherceg, amikor 1800 decemberében egy új hadjáratú időszak kezdetén a hadsereg élére lépett, seregének szelleméről a következőket jelentette uralkodójának: „Der Geist, welcher die ganze Armee von jeher belebte, war auf solche Grundpfeiler, nämlich volle Kenntnis der Dienstpflicht, auf Ordnung, Disziplin, Subordination und ausgebildetes militärisches Ehrgefühl, so tief gegründet, daß ich gänzlich überzeugt zu sein glaube, dass er durch die Unfälle, welche die Armee in diesem Feldzug erlitten hat, im wesentlichen keineswegs erschüttert, viel weniger geändert werden konnte. Eine Truppe, welche ehemals so Vieles und Grosses in entfernten Landen zu leisten vermochte, wird gewiss nicht mit minderer Bravour, gewiss nicht mit einer minderen Gewissenhaftigkeit und Redlichkeit in dem Zeitpunkt streiten, wo es sich um die Verteidigung ihres Vaterlandes handelt“.

Hogy Károly főherceg az osztrák-magyar hadseregről, — amely sok viszontagságai és vereségei ellenére is Napoleonnak legkeményebb ellenfele volt, — ezt a benyomást kaphatta, abban jelentős része volt a reguláris hadsereg magyar katonasága vitézségének és a hagyományok tiszteletében nagyraótt katonai erényeinek.

A másik, magyar földről származó csapatkontingens, amely a francia háborúban, a reguláris hadseregtől függetlenül állott össze, abból a célból, hogy az ország határát megvédje, a nemesi insurrekció volt. A felkelésre hivatott csapatoknak nem volt békeállománya, előre összegyűjtött felszerelése, fegyverzete; mindent a végső pillanatban kellett előteremteni. A tisztikar, különösen annak tábornoki és törzstiszti kara, jórészt hivatásos katonákból állott ugyan, a felkelő ezredek legénysége azonban gyakorlatlan, tapasztalatlan, különböző korú újonc volt, mind olyan emberek, akik már csak a hadrakelt hadsereg igényeinek kielégítése után maradtak az országban. Az insurrekció felhívására csak akkor kerülhetett sor, amikor az ellenség az ország határait már fenyegette, ami a francia háborúk alatt annyit jelentett, hogy csak akkor volt rá szükség, amikor az Európa nyugati felén hadbavetett reguláris hadsereg, sorozatos vereségek után, már Magyarország határáig volt kénytelen hátrálni. Mindezeket tudva, könnyen megérthetjük, hogy az ócska puskával, hitvány ruhával felszerelt és a katonai fegyelemben nem nevelkedett, tehát annak életbevágó fontosságát nem ismerő, nemesi felkelés nem váltotta be a hozzáfűzött remé-

nyeket. A napoleoni háborúk alatt az országgyűlés határozatára négyszer állították talpra a magyar nemesi felkelést, mégpedig 1797-ben, 1800-ban 1805-ben és 1809-ben. Ezek közül csak az 1809-ben életrehívott insurrecciónnak volt alkalma kisebb ütközetekben és egy nagy csatában résztvenni, június 14-én Győr alatt, ahol a legvisszásabb helyzetben fogadta el a harcot és vereséget szenvedett. A négy insurrección közül az 1805-ik évi lett volna a legerősebb, ha teljes megalakulását hamarébb rendelik el és idejekorán, még a háború gyors befejezése előtt éri el harckészségét. Ha ez a nemesi felkelés már 1805 november végén készen áll és a felső Duna vonalán felvonul, akkor éppen a döntő pillanatban képes lehetett volna — fogyatékos harcértéke ellenére is — Napoleon működő seregéből legalább is egy hadtestet lekötni s ezzel könnyíteni a reguláris hadsereg helyzetén.

Hogy a nemesi felkelés rögtönzött ezredei. — úgy ahogy — mégis összeálltak és soraikban a hazátmentő élszántság lelkesedése lobogott, abban igen nagy része volt József főhercegnek, aki mint az ország nádora, állásánál fogva az insurrecciónnak hadak fővezére volt. Jól ismerte a magyar nép lelkét, ezért a felkelés megszervezésében és együttartásában a régi magyar harcos hagyományok felébresztését és ápolását tartotta mindenkor szem előtt.

* * *

Értekezésem elején rámutattam arra, hogy a katonai hagyományok tisztelete mint a csapatokat összetartó erő, több forrásból táplálkozik. Egyik forrása a csapatok vítézi multja, vagyis egy-egy ezred évszázados története. A másik forrás ettől függetlenül, a nemzet, a faj általános vítézi hagyományaiból fakad. A reguláris hadsereg körében a szép multtal bíró ezredek önmagukból fejlesztik ki a hagyománytisztelést, de a sebtiben, végső szükség idejében esetenként hadbaszólított irreguláris csapatok, mint például a nemesi felkelés, amelyek nem támaszkodhatnak ezredekben belül ápoló évszázados hagyományra, ebből a forrásból nem meríthetnek. Ezeknél tehát a katonai érények ápolására és kifejlesztésére, az általános faji vagy nemzeti katonai mult dicsőséges eseményeit kell feléleszteni. Hogy a napoleoni háborúk magyar felkelő csapataiban, minden vezetési szervezési és egyéb fogyatékoságoktól eltekintve, mégis találkozunk a katonai érények és az egyéni vítézség nagyon szép példáival, azt avval magyarázhatjuk, hogy a magyar emberben megvolt és tovább élt ez az ősi harcos hagyomány és amikor erre alkalom nyílt, hatását éreztette is. Itt kell megemlítenünk, hogy 1809-ben a nemesi insurreccio leghamarabb felkészült két lovasezredét, a primási, — és a királyné nevét viselő nyitrai —

huszárezredet, a működő hadsereg kötelékébe osztották be s mindkettő vitézül verekedett, július 5-én és 6-án, a wagrami csatában. Ennek a két ezrednek tisztjei hadseregbeli rangot kaptak.

A hadvezetőség — mint hallottuk — félt tőle, hogy a francia forradalom eszméi megfertőzik a reguláris katonaságot és annak harcészségét csökkentik. Annál inkább kellett tehát félnie attól, hogy ezek az eszmék a nemesi felkelés keretén belül is érvényesülni fognak, hiszen annak tagjai közvetlenül a polgári életből kerültek a zászlók alá, nem járták végig a reguláris ezredek fegyelmezett katonaeletének iskoláját, tehát magukkal hozhatták e lazábbfegyelmű csapatok soraiba a forradalmi eszmék hadseregbomlasztó gondolatait. A nemesi felkelések rövid és nem nagyon vigasztaló történetéből azonban azt olvashatjuk, hogy a magyar katonaságnak még ebben a gyengébb katonai erényekkel bíró csapataiban sem találhatjuk nyomát annak, hogy a francia forradalom hatása befolyásolta volna a csapatok szellemét. A magyar harcos hagyomány itt is erősebb volt a forradalom befolyásánál. József nádor iratai, de különösen Kisfaludy Sándor munkája a nemesi felkelés történetéről, a legjobban bizonyítják, hogy a nemesi felkelés katonaságában a királyhoz való hűség és a hazafias szellem minden kétségen felül állott. A nemesi felkelés toborzása lelkes hangulatban folyt országszerte, erről József és János főhercegek személyesen, ismételten meggyőződhetek... Kisfaludy írja: „Ganze Jurisdictionen, und einzelne Grundherren wetteiferten unter sich, die Cavallerie auch über ihre Vermögenverhältnisse zu vermehren, so, dass, wo das Gesetz nur zehne zu Pferd zu erscheinen geboth, der hohe Patriotismus hunderte hervorzauberte...“

1809. június 29-én, a Böös község környékén táborozó nemesi felkelő csapatok gyanútlanul végezték gyakorlatukat, amikor Ferenc király, József nádor kíséretében váratlanul odaérkezett. Rövid félóra alatt fogadásra készen állott, a gyorsan összehívott 16 huszárosztály 2 lovasüteggel s amikor a királyt meglátták, harsány és lelkes „Vivat“-tal fogadták őt. A lelkesedés — mint Kisfaludy írja — olyan fokra hágott, hogy az alig néhány kilométer távolban, a Kis-Csallóközben táborozó ellenség is meghallotta. A királyt nagyon meglepte a kivonulás gyorsasága és a neki bemutatott gyakorlat: „...erklärte die innige Zufriedenheit darüber, und sagte, dass die Insurrection ganz anders aussehe, als sie ihm bisher geschildert wurde.“

A felkelő nemesség hadbaszállását a nemzet hazafias feladatnak tartotta és a francia háborúkból a magyar katonai hagyományos erények újjászületését remélte. Mutatja ezt a

Nógrád vármegyei lovasezred zászlószalagjára hímzett jelmondat: „Renescere virtus Hungarica.“

A magyar nemesi felkelés tagjaitól valóban távol állott minden forradalmi gondolat. A lelkesedés, amit a király a böösi táborban tapasztalt, nem volt előre megrendelt és megrendezett játék. Hogy a hazafiasság eszméje milyen mélyen élt e felkelők lelkében, arról egy jellemző példát olvasunk Hohenegger Lőrinc győri kanonoknak, az 1809-i győri harcok eseményeiről írt naplójában, a Tudományos Gyűjtemény 1820-i évfolyamában. A győri csata után két közlegény egy, a csípőjén súlyosan megsebesített insurgents tisztet támogatott a városba. Az utcán vizet kértek. Egy lelkes győri polgárral kedveskedett a sebesült tisztnek, aki a poharat magasra emelve, azt királya egészségére üritette, azután ezt mondta: „most Istennek nevében megyek az ispotályba, és ha az Égnek tetszik, királyomért a sírba is!“

A francia forradalom azonban mégsem viharzott el nyomtalanul, a Monarchia hadseregének életében. Carnot francia hadügyminiszter a „levée en masse“, azaz az egész fegyverfogható férfilakosság hadbaszállítása révén, már a forradalom első idejében, olyan tömeget tudott mozgósítani, amellyel szemben a többi európai államok, kis létszámú, hívatásos hadseregeikkel feltétlenül gyengébbekké váltak mindaddig, amíg nem alakították át véderőrendszerüket hasonló szempontok szerint. Ez az átalakítás vezetett az általános védkötelezettség életbeléptetéséhez. Ezt az igazságot Poroszországban Scharnhorst, nálunk Károly főherceg is hamar felismerte, követte és hirdette. A hadászati alapelveknek, harceljárásnak, harcmódoknak azok az újításai, amelyek a forradalmi hadsereg különleges összeállításából, helyzetéből keletkeztek és amelyeket Napoleon lángesze rendszerbe foglalt és művészetté fejlesztett, gyökeresen átalakították Európa valamennyi hadseregének harceljárásait. „Alle Kriegskunst,“ — mondja Delbrück, a hadművészetről írt könyvében — „bewegt sich zwischen den beiden Polen oder Grundkräften der Tapferkeit und Tätigkeit des einzelnen Mannes, — und dem Zusammenhalten, der Festigkeit des taktischen Körpers.“ Mindezeknek a követelményeknek a francia forradalmi és napoleoni háborúk tapasztalatai után kialakult hadseregek jobban megfeleltek mint az azelőtti évszázad kétségkívül szintén vitéz és jól vezetett, de kötött szabályok szerint működő katonasága. Ennek, a hadtörténeti szempontból rendkívül érdekes fejlődési folyamatnak ismeretése azonban nem tartozik e tanulmány keretébe. A hadtörténeti események későbbi sorozata azt mutatta, hogy Károly főherceg, a Monarchia akkori hadseregének

újjászervezője, és hadvezérei, főleg Schwarzenberg herceg, továbbá a felszabadító háborúk alatt szereplő katonatudósok, tervezők és szervezők, már eredményesen alkalmazták a francia háborúk tapasztalatait éppen a franciák ellen. 1813-ban kezdődik a Monarchia hadseregének életében az a korszak, amely megalapozta, a Károly főherceg kitűnő javaslatai alapján újjáalkotott hadsereg további fejlődését. Ezekben a harcokban egy új fiatal tisztikar, és egy új osztrák és magyar katonai nemzedék született meg. Károly főhercegnek méltó utódja és tanítványa volt közöttük Radetzky tábornagy, aki a napoleoni háborúk alatt már mint ezredparancsnok, végül mint altábornagy hadosztályparancsnok tapasztalathból ismerte meg azt az új harceljárást, amelynek alkalmazásával seregét a Monarchia későbbi háborúiban győzelemről-győzelemre vezette. A francia háborúk befejezése utáni hadsereg magyar katonaságának további fejlődésében világosan követhetjük a francia háborúk tapasztalatainak nyomát, annál is inkább, mert annak alap gondolata, az egyéni bátorság, a lelki erő fejlesztése, önállóságot, harc-készséget, lendületet kívánt, ez pedig a magyar katonában minden időben, teljes mértékben megvolt.

Az elmondottakra visszapillantva, a forradalom és a hagyomány hatását a katonaságra és e két lelki mozgalom egymást ellensúlyozó megnyilvánulását röviden a következőkben foglalhatom össze. Bármennyire is igyekszik a hadvezetőség a hadsereg egységét s abban elsősorban a tisztikar szellemét a korszak eszméiről elszigetelni, ez teljes mértékben nem sikerülhet. A tanult és a mellett gondolkodó és érző emberekből álló tisztikar, a hadsereg szellemének hordozóját, a katonai erények képviselőjét, nem igen lehetett a napoleoni korszakban a külvilágtól elzárni. Sőt II. József császár idejében, tehát közvetlenül a francia forradalom kitörése előtti években — maga a császár sem ellenezte a „felvilágosodottság” és a szabadkőművesség eszméinek terjesztését. Másrészt azonban a tisztikar éppen hivatása és zárt körben mozgó élet-szemlélete miatt, a XVIII. század fordulóján csak olyan eszmékörbe kapcsolódhatott, amely fegyelmezett gondolkodásának, katonai alaptermészetének megfelelt. Minden olyan áramlat, — tehát minden kívülről jövő forradalmi mozgalom, amely a hadsereg fegyelmének pilléreit és lelkileg is zárt sorait támadta, a hadsereg gondosan őrzött egységét veszélyeztette. Ez ellen, az évszázados hagyományokban felnevelődött tisztikar ösztönösen védekezett. Ellenállása annál erősebb volt, minél mélyebben gyökereztek a harcos hagyomány szálai a csapattestek történeti múltjában. A Habsburg-birodalom akkori hadseregének magyar katonaságára, lelkiségének meg-

felelően a forradalom szellemi mozgalmából csakis a nemzeti gondolat tudott hatást gyakorolni. A forradalom katonai újításait Franciaországban azzal kezdte, hogy a régi királyi hadsereg feduális tisztikarát kipusztította, félretolta. A monarchia hadseregének tisztikara előtt ez az elrettentő példa állott. Zárt, szoros szervezete egyébként is ellentétben volt a forradalmi eszmék nemzetközi jelentőségű gondolatvilágával. A harcterről időnként hazautazó, vagy betegen, sebesülten itthon tartózkodó tiszteknek bőségesen volt alkalma ahhoz, hogy a forradalom eszméivel, a hírlapok, könyvek, vagy pedig az azokkal rokonszenvező magyar írókkal való érintkezés révén megismerkedjenek. Bizonyára voltak közöttük olyanok is, akiknek ezek az újszerű gondolatok tetszettek. Míhelyt azonban az itthoni szabadabb környezetből távozva, a harc téren újból, régi vitéz ezredük hagyománytisztelő légkörébe érkeztek, a forradalmi eszmék érdekes újságai lelkükben elhalványultak s előtérbe került katonaegyéniségük másik, erősebb oldala, a hősi hagyományokból táplálkozó virtus és a hadsereg egységét, magyar katonai erényeit mindenekfelett valónak ismerő fegyelem és harc készség.

Különösen jellemző a magyar katona lelkiségére az, hogy a forradalmi eszméket még a nemesi insurrectiói alakulatai sem fogadták be, pedig ezeknél a testületi szellem, az ezredeket összetartó katonás hagyomány hiányzott. Körükben tehát a forradalmi eszméknek nem kellett olyan erős ellenhatásokkal megküzdeni, mint a reguláris ezredeknél. De a magyar ember katonás szelleme itt is legyőzte a forradalmi szellemet.

Az a lelki válság, amelyet a francia forradalom I. Ferenc császár és király magyar katonaságában előidézett, a hagyomány tiszteletének győzelmével és a magyar virtus ujjászületésével végződött.

Markó Árpád.

FORRÁSMŰVEK.

A Monarchia hadseregének, és benne a magyar katonaságnak szervezetével, életével a francia háborúk alatt, igen sok történeti és hadtörténeti munka foglalkozik. Itt csak azokat sorolom fel, amelyekben a feltett kérdés megvilágítására alkalmas adatokat, megállapításokat találtam. A bécsi Kriegsarchivból és a m. kir. Hadileváltár Generalkommando gyűjteményéből felhasználtam Károly főherceg jelentéseit, seregszervező javaslatait és a francia hadifoglyok magyarországi életével foglalkozó iratokat.

Hóman-Szekfü: Magyar Történet VII—VIII. kötet. — *Horváth Mihály:* Magyarország Története. VIII. kötet. — *Marczali Henrik:* Magyarország Története III. Károlytól a bécsi kongresszusig. (Szilágyi: A magyar nemzet története VIII. kötet.) — *Beöthy Ákos:* A Magyar Államiság Fejlődése, Küzdelmei. — *Grünwald Béla:* A Régi Magyar-

ország. — *Eckhardt Sándor*: A francia forradalom eszméi Magyarországon. — *Domanovszky Sándor*: József nádor iratai. I—III. kötetig. — *Hunkár Antal* emlékiratai. Kiadta Lukinich Imre, a Hadtörténeti Közlemények 1926-ik évfolyamában. — *Gálos Rezső*: Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái, benne *Kisfaludy*: „Freymüthige Geschichte der Insurrection des Adels von Ungarn im Jahre 1809 und 1810.” című munkájának eredeti, német szövege. — *R. Kiss István*: Az utolsó nemesi felkelés. — *Berkó—Gyalókey—Markó—Pilch*: Az ezeréves magyar katoná. II. kötet. — *Ajtay Endre és vitéz Péczely László* szerkesztésében: A Magyar Huszár. *Berkó István*: A magyarság a régi hadseregben. — *A Hadtörténelmi Közlemények* 1895., 1894., 1895., 1911., 1915., 1914., 1915., 1918., 1922. és 1925. évi köteteinek e háborúkkal foglalkozó értekezései, különösen *Gyalókey J.* tanulmánya az 1805. évi nemesi felkelésről és *Pilch J.* értekezése a magyar csapatokról Napoleon 1812-iki orosz hadjáratában. — Egykorú folyóiratok: *Magyar Kurir*, *Hadi és más nevezetes történetek*, *Magyar Hirmondó*, *Tudományos Gyűjtemény* 1795—1820-ig terjedő évfolyamai. — *Kazinczy Ferenc*: Pályám Emlékezete. — *Mémoires du General Marbot* (A M. Tud. Akadémia könyvtárából).

„Frantzia TÜKÖR, vagy is Azon Országnak undok Meg hasonlássá, mellybül hogy a magyar-szív magát képzelve, egybe-alkalmasztatott, és M. B. Allvintzy Ó Excelletziájának Uj-esztendőbéli üdvözléssel fel-áldozott Alázatos Hadi-Káplánnya P. N. K. Páviában 1796.): A' Felsőség' Engedelmeiből.) Vátzon, Találtatik Mármarossi Gottlieb Antalnál.” — A kis nyolcadrét alakú, 11 lapból álló nyomtatott füzetet a Magyarhoni Evangélikus Egyetemes Egyház levéltárában találtam meg. A 19. gyalogezred történetében e korból való tisztii névjegyzékéből megállapítható, hogy a P. N. K. kezdőbetűk Péter Narciszus Klenák táborig lelkész nevént jelentik.

Viktor Bibl: Der Zerfall Oesterreichs. II. kötet. — *Clausewitz*: Vom Kriege. Hinterlassenes Werk Berlin, 1867. — *Freiherr von Waldstätten*: Erzherzog Karl. — *Moriz von Angeli*: Erzherzog Carl von Oesterreich als Feldherr und Heeresorganisator. — *Hans Delbrück*: Geschichte der Kriegskunst. IV. kötet. — *Hermann Meynert*: — Geschichte des Kriegswesens und der Heerverfassungen in Europa. III. kötet. *A. v. Horsetzky*: Feldzüge in Europa seit 1792. — *Hermann Hüffer*: Quellen zur Geschichte der Kriege von 1799 und 1800. II. kötet. — *Bancalari*: Beiträge zur Geschichte des österreichischen Heerwesens. Zeitraum 1757., 1814. I. füzet. — *C. Pizzighelli*: Geschichte des k. k. Husarenregimentes 6. (1754—1896.)